

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародної економіки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	Міжнародна економіка
Галузь знань	05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність	051 «Економіка»

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«Торговельно-економічне співробітництво України з державами ЄС»**

здобувача Сікорської Вероніки Володимирівни

Науковий керівник: к.е.н., доцент Громенкова С. В.

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: к.е.н., професор Столярчук Я. М.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1	12
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	
1.1. Основи міжнародного торговельно-економічного співробітництва	12
1.2. Європейський Союз як економічне об'єднання: структура, основні принципи торгівлі.....	19
1.3. Правові засади торгівельних відносин між Україною та ЄС	33
РОЗДІЛ 2	47
АНАЛІЗ І ОЦІНКА ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ І КРАЇНАМИ ЄС В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	
2.1. Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності в Україні	47
2.3 Дослідження співпраці України з країнами ЄС в інвестиційній сфері	66
2.4. Напрямки вдосконалення торгово-економічних відносин України з ЄС	72
2.5. Повоєнний розвиток торговельно-економічного співробітництва з ЄС	79
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із головних напрямків зовнішньоекономічної діяльності України є розвиток торговельно-економічного співробітництва з країнами Європейського Союзу (ЄС). Доступ до зовнішніх ринків ЄС дає можливість експортувати продукцію вітчизняного виробництва на західноєвропейський ринок, а це в свою чергу сприяє росту валового внутрішнього продукту (ВВП) у нашій державі. ЄС є торговельно-економічним партнером України, на який припадає майже третина загального національного зовнішньоекономічного товарообігу, співробітництво з яким має велике значення та закріплено рядом нормативно-правових актів. Протягом останніх років спостерігається збільшення обсягів торгівлі України з країнами ЄС зі зростанням частки даних країн у зовнішньоторговельному обігу України. Сальдо торговельного балансу з країнами ЄС є від'ємним.

На сьогодні ЄС – найважливіше джерело інвестицій, що приносять в економіку не лише фінансові ресурси, а й міжнародний досвід корпоративного управління, спонукають компанії до впровадження міжнародних стандартів якості.

Україна має низку переваг, які забезпечують можливості для успішного розвитку торговельно-економічного співробітництва з країнами ЄС а саме: країна має вигідне географічне положення, родючі землі, природні ресурси, має порівняльну перевагу в металургійній галузі, а також в сфері обробної промисловості та технології. Країна межує з європейськими державами і має прямий доступ на ринки Близького Сходу, які динамічно розвиваються, через акваторію Чорного моря. Завдяки всім цим факторам Україна може в перспективі стати ключовим гравцем у світовій економіці.

Істотний внесок у вивчення даної теми внесли вітчизняні дослідники, серед яких варто виокремити роботи: С. Гуткевич, В. Андрійчук, Т. Андросова, М.Вдовин, А. Ключевська, В. Копійка, В. Муравйов, В. Трюхан, В іноземних джерелах питання розширення ЄС також отримало досить широке висвітлення.

Варто зазначити роботи: В. Баласса, С. Борхадта, Р. Белдвіна, Х. Габріша, Х. Граббе, Ч. Гранта, А. Мерфі, Х. Тіммермана, Е. Хааса, П. Хавліка, С. Хоффмана, С. Евертса.

Об'єктом дослідження є торговельно-економічне співробітництво України з країнами ЄС.

Предметом дослідження є форми, структура та динаміка розвитку торговельно-економічного співробітництва України з країнами ЄС.

Метою дослідження є аналіз стану зовнішньоекономічної взаємодії України з країнами Європейського Союзу, виявлення основних напрямів її вдосконалення та формування рекомендацій щодо подальшої інтеграції.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- Розкрити сутність, визначити основні форми та класифікації міжнародного торговельно-економічного співробітництва.
- Дати характеристику Європейського Союзу як економічного об'єднання, окреслити його структуру, функції та принципи функціонування.
- Узагальнити та проаналізувати правову базу торговельно-економічних відносин між Україною та ЄС.
- Провести аналіз сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності України.
- Оцінити товарну структуру експорту та імпорту України у взаєминах з ЄС, виявити ключові тенденції та проблемні аспекти.
- Дослідити особливості інвестиційного співробітництва між Україною та країнами ЄС, виявити його динаміку, основні джерела і напрями інвестицій.
- Визначити перспективні напрями вдосконалення та подальшого розвитку торговельно-економічних відносин України з ЄС.
- Оцінити перспективи та виклики повоєнного розвитку торговельно-економічного співробітництва України з країнами ЄС.

Теоретична значущість полягає в систематизації існуючих наукових підходів до вивчення торговельно-економічного співробітництва України з країнами ЄС.

А також у поглибленні розуміння ролі міжнародної економічної інтеграції в сучасних умовах глобалізації та воєнних умовах. Особливу увагу приділено узагальненню нормативно-правової бази співпраці, що дозволяє краще осмислити механізми взаємодії на міждержавному рівні, а також оцінити їх вплив на економічну безпеку та розвиток країни.

Практична значущість полягає в можливості використання матеріалів дослідження як довідкової бази у навчальному процесі, а також при підготовці аналітичних звітів, рефератів і тематичних презентацій.

При написанні роботи було використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз, зіставлення та порівняння, проведення аналогій, узагальнення) та емпіричні (моніторинг, прогнозування, узагальнення досвіду, вивчення теоретичного матеріалу, вивчення результатів діяльності).

Інформаційною базою роботи є нормативні, законодавчі акти, статті та монографії провідних вітчизняних та зарубіжних науковців у фахових виданнях, дані Національного банку України, дані Держмитслужби та Світового банку, джерела мережі Інтернет.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення про сутність торговельно-економічного співробітництва, про економічно-правові умови торгових відносин України з ЄС та відповідні нормативно-правові документи.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновку та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

1.1. Основи міжнародного торговельно-економічного співробітництва

Сучасна міжнародна економіка ґрунтується на факті повної неможливості автократії: жодна держава, навіть найбільша економіка світу, не спроможна самотужки виробляти увесь асортимент товарів і послуг, необхідний для задоволення зростаючого глобального попиту. Власне тому міжнародна торгівля стала базовим «двигуном» світового господарства, а її розвиток задає темп усій системі міжнародних економічних відносин.

У 1974 р. ООН прийняла програму Нового міжнародного економічного порядку, якою передбачено:

- 1. встановлення повного національного суверенітету над природними ресурсами і всіма видами господарської діяльності;*
- 2. поліпшення умов міжнародної торгівлі;*
- 3. скорочення технологічного розриву між розвиненими країнами і тими, що розвиваються;*
- 4. полегшення тягара фінансової заборгованості країн, що розвиваються;*
- 5. контроль за діяльністю міжнародних монополій.*

За час, який минув відтоді, країни, що розвиваються, змогли досягти значних успіхів. Розвинені країни в зв'язку з регіональними та світовими кризами теж змушені здійснювати пошук нових форм захисту внутрішнього ринку. Їх внутрішні ринки не можуть задовольнити потреби економічного зростання всередині країни. За цієї причини, актуальним стає міжнародне торговельно-економічне співробітництво, яке має прояв у наступних формах МЄВ: міжнародна торгівля товарами та послугами; міжнародна кооперація виробництва; міграція капіталу та іноземних інвестицій; міжнародна трудова міграція; валютно-кредитні відносини та науково-технічний обмін тощо.

Міжнародна торгівля – одна з форм зовнішніх економічних зв'язків. Вона характеризується трьома головними показниками: оборотом; товарною структурою; географічним розподілом. Міжнародне співробітництво є основою міжнародних економічних відносин. Країни стають учасниками системи міжнародних економічних відносин, які відкривають широкі можливості для розвитку економіки.

Рушійною силою виступає міжнародна торгівля, що встановлює характер міжнародних економічних відносин, наукове дослідження якої особливо актуальне в сучасних умовах розширення міжнародного співробітництва, в тому числі в економічній сфері. Історично торгівля між країнами посприяла появі нових форм міжнародного економічного співробітництва. У наукових працях центральне місце відведено інституту торгівлі, як в системі економічних взаємовідносин, так і в рамках розбудови національної економічної системи й розширення міждержавних економічно-торговельних відносин (А. Сміт, Д. Рікардо, Д.С. Міль, Е. Хекшер, Б. Олін, П. Кругман й інші). З історичної точки зору торгівля є інститутом товарообміну, що визначає характер розподілу економічних ресурсів у географічній, національній, соціальній сферах тощо.

Торгівля є універсальним засобом розвитку економічних відносин, формування національно-економічної системи та розбудови міжнародного економічного співробітництва. Основною формою міжнародних економічних відносин тривалий час була і залишається міжнародна торгівля, що розвивається на основі міжнародного поділу праці.

Оскільки рух товарів повинен супроводжуватися рухом грошового еквіваленту, розвиток зовнішньої торгівлі зумовив міжнародний рух валюти, тобто простіші міжнародні монетарні транзакції. Таким чином, розвиток міжнародної торгівлі стимулює розвиток інших форм міжнародних економічних відносин [1].

Міжнародна торгівля набуває нових форм. **Так, О. Пономарьов визначає наступні тенденції розвитку міжнародної торгівлі в межах міжнародних економічних відносин.**

До них відносяться:

- міжнародно-правові механізми регулювання міждержавних торговельних відносин;
- поширення практики функціонування міждержавних торговельних відносин відповідно до непостійних умов ринку та економічних інтересів його учасників і світової спільноти в цілому [2].

Міжнародне торговельно-економічне співробітництво відбувається не тільки з метою забезпечення прибутковості держави, скільки з метою тривалих перспектив, що впливають на зростання її економічної могутності, піднесенню. В світі зростає кількість міждержавних, міжурядових як двосторонніх, так і багатосторонніх договорів та угод економічного характеру. Використовують різноманітні форми торговельно-економічного співробітництва.

Згідно міжнародного права, держави можуть застосовувати такі форми міжнародного торговельно-економічного співробітництва:

- 1) держава з державою;
- 2) держава з міжнародними організаціями, на правах повноправного членства;
- 3) держава з міжнародними економічними організаціями на правах асоційованого членства;
- 4) держава з відповідною групою держав;
- 5) держава в рамках міжнародної організації з іншими державами, які є її членами;
- 6) держава через певну міжнародну організацію з іншими державами, які не є її членами.

Зовнішня торгівля – це торгівля однієї країни з іншими, яка складається з вивозу (експорту) і ввозу (імпорту).

Світова торгівля – це сукупність зовнішньої торгівлі країн світу.

Міжнародна торгівля товарами – це форма МЕВ, що відображає товарно-грошові відносини куплі-продажу між суб'єктами МЕВ стосовно товарів матеріального виробництва і базується на МПП.

Вона є своєрідним проявом світового товарного ринку. На національному ринку рух товарів обумовлюється економічними факторами і державною політикою, а на світовому ринку впливом на міжнародну торгівлю є зовнішньоекономічна політика окремих держав чи їх груп. Рух національних товарів між країнами дещо обмежений, а деякі національні товари взагалі не надходять у світовий товарообіг. На світовому товарному ринку обертаються тільки конкурентоспроможні товари, кращі з національних товарів.

Будь-якій державі для успішного функціонування на всесвітньому ринку необхідно мати свою зовнішньоекономічну інфраструктуру, яка може забезпечити просування товарів чи послуг від виробника до споживача в інші країни. Країна, яка не має зовнішньоекономічної інфраструктури, змушена нести великі втрати для забезпечення доступу до зовнішньоекономічної інфраструктури інших держав (для оплати транспортування, страхових та банківських послуг, послуг торгових домів).

Стан зовнішньої торгівлі характеризується рядом показників:

- *величина загального експорту (імпорту) країни;*
- *торговельне сальдо країни;*
- *величина експорту (імпорту) даного виду продукції;*
- *торговельне сальдо країни з даного виду продукції.*

Зовнішня торгівля на сучасному етапі є надзвичайно динамічною, зазнає значних коливань, що зумовлено економічними, енергетичними кризами, нестачею сировини та іншими проблемами. Внаслідок цього в структурі товарообігу та в напрямках зовнішньоторговельних потоків постійно відбуваються зміни.

Головне місце в світовій торгівлі посідають розвинуті країни, найбільшими експортерами світу є: КНР, США, ФРН, Японія, Франція, Великобританія, Італія, Канада, Нідерланди, Бельгія.

Сьогодні в міжнародному товаристві суттєво скорочується питома вага сировини і різко підвищується частка готових виробів. В таких країнах як ФРН та Японія частка готової продукції в експорті становить близько 90%. Але в багатьох країнах, що розвивається, та в країнах Східної Європи значну частину в експорті становлять продовольчі та сільськогосподарські продукти, сировина, паливо.

Високими темпами зростає міжнародна торгівля машинами і обладнанням, продукцією електротехнічної промисловості. В сучасному експорті дедалі більшого значення набуває наукоємна продукція. Це спричинило розширення торгівлі послугами, яка стимулює міжнародну торгівлю товарами. Характерною рисою сучасного етапу є збільшення частки торгівлі індустріальних країн між собою, на неї припадає понад 70% всієї світової торгівлі.

Особливості розвитку міжнародної торгівлі на сучасному етапі:

- 1) Підвищенні темпи зростання міжнародної торгівлі порівняно з темпами росту виробництва.
- 2) Зміни в товарній структурі міжнародної торгівлі на користь готової продукції (особливо наукоємної) та послуг.
- 3) Зростання ролі країн, що розвиваються в міжнародній торгівлі.
- 4) Посилення ролі зовнішньоекономічної політики країн.
- 5) Посилення ролі науково-технічного прогресу у розвитку міжнародної торгівлі.

Структуру міжнародної торгівлі розглядають у двох ракурсах:

- *як торгівлю окремими групами товарів;*
- *як систему методів організації реалізації товарів на світовому ринку.*

Товарна структура міжнародної торгівлі – це частка тих чи інших товарів у світовому товарообігу. Сюди відносять основні групи товарів: продовольство (включаючи напої та тютюн), сировина, мінеральне паливо, продукція переробної промисловості (машини, устаткування, хімічні товари, метали, текстиль).

Структура міжнародної торгівлі за формами міжнародної торгівлі:

1. Традиційна торгівля – це торгівля між суб'єктами за традиційними правилами: гроші – товар.

2. Торгівля продукцією у рамках кооперації – це спосіб реалізації продукції між суб'єктами міжнародної виробничої кооперації, яка здійснюється, як правило, за трансфертними цінами у пільговому режимі.

3. Зустрічна торгівля – це сукупність міжнародних торговельних угод, при укладанні яких закупівля продукції супроводжується зворотнім постачанням товарів, з метою досягнення балансу експортно-імпортних операцій:

- **Бартер** – це оцінені і збалансовані товарообмінні операції за єдиним договором-контрактом без грошового еквівалента.
- **Компенсаційні угоди** – це довгострокові угоди (10-20 років), при яких покупець оплачує вартість товарів постачанням інших товарів або наданням послуг, а при необхідності різницю доплачує грошима.
- **Кліринг** – це система безготівкових розрахунків за товари, цінні папери та послуги, яка базується на зарахуванні взаємних вимог і зобов'язань.
- **Угода "світч"** – передача зобов'язань, угоди з багаторазовим перепродажем товарів.
- **Угода "оффсет"** – це поєднання обміну товарів та послуг з вкладанням капіталу, який використовується головним чином для підтримки реалізації товарів на світовому ринку: для реклами, для покращення упаковки.
- **Біржова торгівля** – це оптова торгівля масовими товарами, що мають стійкі та чіткі якісні параметри, при посередництві бірж. Кон'юнктура біржової торгівлі та ситуація на фондовій біржі є одним з найважливіших і достатньо достовірних показників динаміки світових товарних та валютних ринків. Товарні біржі бувають двох видів: спеціалізовані та універсальні.

Спеціалізовані

Лондон, Нью-Йорк – кольорові метали.
 Чикаго, Лондон, Вінніпег, Мілан – зерно.
 Нью-Йорк, Чикаго, Ліверпуль, Бомбей – бавовна.

Універсальні

Чикаго – зерно, соя, бройлери, срібло, золото.
 Лондон – кофе, какао, цукор, каучук.

5. Міжнародний аукціон – це спосіб міжнародного продажу окремих партій товару або окремих предметів, що по черзі виставляються для огляду, і які переходять у власність покупця, що запропонував найвищу ціну.

- *Види аукціонної торгівлі*: публічний "гласний" аукціон; негласний аукціон; голландський аукціон.
- *Аукціони бувають*: спеціалізовані, універсальні, примусові (реалізується майно різного роду боржників, або конфіскованого майна).
- *Найвідоміші у світі* міжнародні аукціони знаходяться в Лондоні, Нью-Йорку, Калькутті, Монреалі, Амстердамі, Коломбо.

6. Міжнародні торги (тендери) – це змагальна форма закупівлі, при якій покупець оголошує конкурс для продавців з різних країн на товар чи послугу, які би відповідали певним техніко-економічним даним. Існують відкриті, закриті та одиничні тендери. Найбільше тендери розповсюджені на світовому ринку машин і устаткування.

7. Міжнародний ярмарок – це великий, періодично діючий і відкритий ринок, що проводиться у визначеному місці і пору року (час), і в установленний термін. Метою ярмарку є: укладання угод, демонстрація зразків товарів, обмін науково-технічною інформацією, ділові переговори.

8. Міжнародна виставка – це демонстрація досягнень в області науки та техніки однієї або декількох країн на території іншої країни з метою зацікавити суб'єктів МЕН для підписання протоколів про наміри торгувати, обміном науково-технічною інформацією, проведенням ділових зустрічей.

9. Консигнаційна торгівля – це продаж товарів за кордон, коли власник товару передає їх продавцю для продажу з його складу.

Види міжнародної торгівлі: торгівля сировиною; торгівля напівфабрикатами; торгівля готовою продукцією (*широкого вжитку* (машини, обладнання); *виробничого призначення* (у розібраному виді, комплектуючими, в закінченому вигляді)).

Кожна країна проводить свою власну політику по відношенню до аграрного сектору, так як сільське господарство є особливим сектором, котрий у значній мірі залежить від природно-кліматичних умов, які в різних країнах різні. ГАТТ/СОТ виключила сільськогосподарські продукти з числа стандартних об'єктів міжнародної торгівлі, так як у торгівлі с\г продукцією демпінг, експортні субсидії, імпорتنі квоти, дискримінація та міжнародні картелі не заборонені, тоді як такі ж заходи ГАТТ/СОТ рішуче забороняє у торгівлі іншими товарами. Життя показує, що чим багатша нація, тим сильніші у неї тенденції до протекціоністського захисту аграрних виробників. Розвинені країни використовують різноманітні форми політики підтримки фермерів.

Для країн, що розвиваються, також характерна різноманітність в аграрній політиці, але перевага експорту саме аграрної продукції позначилося на тому, що відбувається тенденція накладати податки на національне сільське господарство і зовнішню торгівлю. Розширення міжнародно торговельно-економічного співробітництва відбувається за рахунок використання наукових потенціалів та технологічних можливостей, якими володіють суб'єкти міжнародних економічних відносин.

Головним напрямом зовнішньоекономічної діяльності України є подальший розвиток торговельно-економічного співробітництва з країнами Європейського Союзу (ЄС).

1.2. Європейський Союз як економічне об'єднання: структура, основні принципи торгівлі

Європейський Союз (ЄС) – це унікальний економічний та політичний союз двадцяти семи європейських держав які працюють разом над покращенням життя людей у Європі та поза її межами. Україна упевнено стоїть на шляху євроінтеграції. Понад шістдесят років ЄС працює заради миру та добробуту своїх громадян.

Із шести держав засновниць, а саме: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина й Франція у 1950 – х роках він перетворився на Союз із 27 країн-членів та налічує понад 450 мільйонів громадян. Те, що розпочиналося як економічний проект, спрямований на підвищення рівня життя в післявоєнній Європі, привело до утворення найбільшої у світі зони єдиного ринку, де люди, товари, послуги та капітал можуть вільно пересуватися. Країни члени, які входять до ЄС, стають міцними та здатними протистояти викликам сьогодення: зміна клімату, пандемія COVID-19 і російська агресія проти України.

Історичні причин розвитку європейської взаємодії [1-5]:

- **політичні** (утримання політичного статусу на міжнародній арені; тісна політична співпраця з головних питань міжнародного життя, урегулювання територіальних суперечок; потреба миру та безпеки; співробітництво у воєнно-політичних союзах; сприяння зміцненню демократичних засад; потреба взаємного порозуміння між європейськими країнами (наприклад, Францією та Німеччиною після Другої світової війни));

- **правові** (об'єднання національних правових систем (у межах міждержавних) у єдиний геоправовий простір; поступове зростання добробуту громадян, піднесенню його до рівня високорозвинених країн, передусім держав-членів ЄС);

- **економічні** (утримання економічного статусу на міжнародній арені; тісна економічна співпраця у межах Європи принесе її жителям економічний успіх та стабільність; можливість взаємодоповнюючого економічного і науково-технічного розвитку європейських держав; взаємне збалансування торгівлі, сприяння інвестиціям; державна підтримка виробників країн Європи;

- **культурно-соціальні** (традиційна взаємодія в культурному та соціальному ракурсі; сумісність соціальних ідеалів та взаємоповага; наявність спільних духовних цінностей; розвиток соціальної та культурної активності населення).

З вище зазначеного видно, що взаємодія європейських країн, які мають спільні цілі та інтереси, має бути поступовою і взаємовигідною, передбачати об'єднання політичної, правової, економічної та культурно-соціальних підсистем. Європейській Союз утворився в результаті послідовного розвитку процесу інтеграції країн Західної Європи, яка пройшла у своєму розвитку декілька етапів. Етапи утворення ЄС наведені в (табл.1.1).

Таблиця 1.1 – Етапи становлення ЄС

Дата	Подія
1950 9 травня	Міністр закордонних справ Франції Р. Шуман запропонував створити спільний ринок вугільної і сталеливарної продукції Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн (пропозиція увійшла в історію під назвою «декларація Шумана») Однією з головних цілей плану стало примирення Франції та Німеччини та недопущення між ними війни у майбутньому.
1951 18 квітня	Підписання Паризького договору про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС). До складу ЄСВС увійшли шість країн: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція, які в подальшому стали «локомотивом» європейської інтеграції). Договір про ЄСВС набув чинності 23 липня 1952 року.
1952 27 травня	Країни «європейської шістки» підписують Договір про заснування Європейського оборонного співтовариства (ЄОС).
1957 23 березня	У м. Рим було підписано Договору про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом).
1965 8 квітня	Підписано Договір про злиття виконавчих органів ЄСВС, Євратому та ЄЕС. 1 липня 1967 року цей Договір набув чинності. У результаті була створена єдина структура інститутів, що забезпечують розвиток європейської інтеграції. Основними інститутами стали Європейська Комісія, Рада Європейських Співтовариств, Європейський Парламент та Суд Європейських Співтовариств. У грудні 1974 року до цих органів додався новий – Європейська Рада, яка складається з глав держав та урядів країн-членів Європейських Співтовариств.
1968	Завершення формування зони вільної торгівлі та митного союзу (перших двох етапів інтеграції) Європейського економічного співтовариства (ЄЕС).
1969	Завершення формування спільного ринку (третього етапу інтеграції) ЄЕС. Первісні цілі ЄЕС, визначені Римським договором 1957 року, були досягнуті. З'явилася необхідність визначення подальших завдань для розвитку європейської інтеграції.

Джерело: розроблено на основі даних [8].

На початку 70-х років розпочався процес розширення ЄЕС. 1 січня 1973 року членами ЄЕС стали Велика Британія, Данія, Ірландія. 1981 року 12 членом ЄЕС стала Греція. 1986 року членами ЄЕС стали Іспанія та Португалія.

1987 року набув чинності Єдиний європейський акт, підписаний у лютому 1986 року. Цей документ визначив подальші цілі Європейської інтеграції. Зокрема, він поставив за мету створення до 1993 року Єдиного внутрішнього ринку (наступного етапу економічної інтеграції, що передбачав гармонізацію економічної політики та інституцій), запровадив спільну політику в соціальній сфері, в галузі науково-технологічного розвитку, охорони навколишнього середовища [6, 18].

У 1992 році у Маастріхті було підписано Договір про Європейський Союз (саме поняття «Європейський Союз» з'явилося ще під час Паризької конференції 1972 року). Договір набув чинності 1 листопада 1993 року. В 1995 р. членами Європейського Союзу стали Фінляндія, Австрія та Швеція. 1997 р. було підписано Амстердамський договір (набув чинності 1 травня 1999 року). Амстердамський вніс зміни та доповнення до Маастрихтського договору про Європейський Союз, Римського договору про заснування Європейського (Економічного) Співтовариства та Євроатому, Договору про заснування ЄСВС.

Ці зміни торкнулись повноважень та напрямків діяльності, а також привели інституційні механізми до цілей, визначених Маастрихтським договором. Особливу роль у цьому відіграло укладення у 1997 році Шенгенської угоди про вільне (безвізове) пересування громадян у межах Європейського Союзу. Усі Шенгенські країни, окрім Ісландії, Норвегії та Швейцарії, є країнами – членами ЄС [18].

У 2002 році до готівкового обігу була введена єдина грошова одиниця ЄС – євро, що стало етапом переходу до формування економічного та валютного союзу ЄС – найвищого етапу інтеграції. Станом на 2025 рік євро є офіційною валютою і перебуває в обігу на території 20 країн-членів ЄС.

У 2004 році членами Європейського Союзу стали 10 країн: Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Мальта, Кіпр, Латвія, Литва та Естонія. З 2007 року країнами членами ЄС стали Болгарія та Румунія, а у 2013 році – Хорватія. 31 січня 2020 року Велика Британія покинула Європейський Союз. Таким чином, ЄС на сьогодні нараховує 27 держав-членів.

17-18 червня 2004 року на Саміті ЄС у Брюсселі було схвалено текст Європейської конституції. Конституція ЄС складається з чотирьох розділів, у яких відображено головні цілі, завдання та функції ЄС, організаційна структура та процедура прийняття рішень, права і обов'язки всіх європейських органів управління, а також напрямки діяльності організації. 29 жовтня 2004 року Угоду про Європейську конституцію було підписано главами держав та урядів 25 країн-членів ЄС у Римі. Однак вона не набула чинності, оскільки не всі країни – учасниці її ратифікували. Головні причини відхилення Конституції для Європи в Нідерландах став брак інформації (32%), загроза втрати національного суверенітету (19%) та опозиційне ставлення до національного уряду (14%), у Франції – загроза, що Конституція для Європи матиме негативний вплив на рівень зайнятості (31%) та на економічну ситуацію у Франції (26%) .

У 2009 року набув чинності «Лісабонський договір про внесення змін у Договір про Європейський Союз і договір про створення Європейської спільноти». Цей документ став важливим етапом в історії Європейського Союзу. Фактично він завершив період правової кризи, в якій після провалу влітку 2005 р. на референдумах у Франції та Нідерландах процесу ратифікації першої спільної Конституції, перебував Євросоюз. Адже вперше «старі» та «нові» країни-члени ЄС підписали спільну угоду та зобов'язалися її послідовно виконувати.

Наразі Лісабонський договір став правовою основою діяльності та розвитку Європейського Союзу. Цей акт складається з преамбули, 7-ми розділів, 13-ти протоколів та 59 декларацій. Зазначений документ диференціював рівні компетенції у різних сферах політики між державами членами та Євросоюзом за трьома категоріями: виключна, спільна та допоміжна [19]. Лісабонський договір збільшує коло галузей, у яких Європейський парламент матиме вирішальне слово, зокрема, аграрний сектор, юстиція та координація роботи служб безпеки. Додано клаузулу солідарності, яка передбачає спільні дії Євросоюзу та його держав-членів у разі терористичних атак.

Для вступу до складу Європейського Союзу необхідно мати в країні досить високого рівня економічного розвитку, порівнянного з середніми показниками ЄС, внутрішнє законодавство держави-кандидата привести у відповідність з нормами права ЄС.

Таблиця 1.2 – Основні принципи функціонування ЄС

Принцип	Сутність
Супранациональності	держави-члени ЄС прийняли закріплене в договорі рішення про те, що у визначених сферах політичної діяльності держави відмовляються від свого суверенітету і передають право ухвалення рішення і законотворчості ЄС або роблять це разом з ним. Це означає, що відмовлення від національного суверенітету компенсується одержанням впливу і влади в рамках Європи. Це може функціонувати лише тоді, коли всі партнери готові на поступки і жодна країна не збирається завжди захищати тільки власні інтереси.
Дигресивна пропорційність	застосовується в ЄС в різних органах при розділі голосів або місць. Малі держави – члени ЄС мають більше місць у європейських органах, мають більший вплив.
Солідарність	кожна держава відповідає саме за себе, але завдяки спільної політики вони піклуються про те, щоб економічно менш розвинуті країни одержували допомогу від партнерів по ЄС.
Субсидіарність	рішення повинні прийматися на більш низькому рівні. На європейському рівні повинні розглядатися тільки ті проблеми, що можуть бути вирішені краще саме там.

Джерело: розроблено на основі даних [4].

Традиційно організаційну структуру ЄС (до Лісабонського договору) описують як сукупність **трьох «опор»**, що охоплюють інтеграційні процеси, відповідно, в соціально-економічній, зовнішньополітичній і військовій, правоохоронній сферах.

Центральною є **перша опора** – Європейські співтовариства разом узяті, тобто Європейське співтовариство та Євратом. Договір про ЄС підкреслює значення Співтовариств для забезпечення єдності та послідовності дій Союзу: «Союз ґрунтований на Європейських співтовариствах, доповнених політиками та формами співробітництва, встановлених цим Договором» (ч. 3 ст. 1). **Друга опора** охоплює спільну закордонну та безпекову політику, метою якої є утвердження ідентичності Союзу на міжнародній арені та створення спільної системи військової оборони (ст. 2 Договору про ЄС).

Третя опора – поліцейське та судове співробітництво з кримінально-правових питань, що має забезпечити громадянам Союзу «високий рівень безпеки в межах простору свободи, безпеки та правосуддя» (ст. 29 Договору про ЄС) [9].

Така організаційна структура є нетиповою для міжнародних організацій. Союз, наче холдинг, охоплює дві самостійні міжнародні організації із власною міжнародною правосуб'єктністю (Співтовариства) та дві інші сфери діяльності. Існують відмінності у правовому характері співпраці в межах різних сфер. У межах двох останніх співробітництво здійснюється у формах, що потребують значно меншого обмеження суверенних прав держав, і характеризується як «міжурядове».

ЄС сконструйовано як єдину організацію, що забезпечується єдиним складом держав-членів та єдиною інституційною структурою, які одночасно обслуговують Співтовариства та Союз. **Договір про ЄС** встановлює, що «Союз обслуговується єдиною інституційною структурою, яка забезпечує узгодженість і наступництво діяльності, що здійснюється з метою досягнення цілей Союзу» (ч. 1 ст. 3). Європейська Рада складається із глав держав-членів або їхніх урядів і голови Європейської Комісії та покликана «надавати необхідний імпульс для розвитку Союзу та визначати його загальні політичні дороговкази» (ст. 4 Договору про ЄС). Останнім часом цей орган скликається тричі на рік (так звані саміти ЄС) [9, 10].

П'ять інших найважливіших органів отримали спеціальну назву «**інститут**».

Рада ЄС, що включає представників урядів усіх держав-членів на рівні міністрів, насамперед є головним законодавчим органом.

Європейський Парламент, що обирається громадянами ЄС кожні п'ять років на прямих загальних виборах, здійснює суттєвий вплив на законодавчий процес.

Європейська Комісія – своєрідний виконавчий орган Союзу, а також контролює виконання прийнятих рішень і має право законодавчої ініціативи.

Суд Європейських співтовариств здійснює правосуддя у справах про застосування та тлумачення установчих договорів Співтовариств і Союзу.

Рахункова палата (Палата аудиторів) здійснює контроль за виконанням бюджету ЄС.

Союз має значну фінансову самостійність. На відміну від абсолютної більшості міжнародних організацій, бюджети яких формуються із внесків держав-членів, бюджет Співтовариств формується із власних надходжень: мита з імпорту товарів і послуг до ЄС, сільськогосподарських мит і штрафів, процентних відрахувань від податку на додану вартість, що стягується в державах-членах. Бюджет затверджується та виконується не державами-членами, а органами ЄС – Комісією, Радою та Парламентом. Контроль за його виконанням також здійснюється органом ЄС – Рахунковою палатою [9].

Основою розвитку торговельної політики ЄС, як й інших видів економічної політики, є принцип відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією.

Цілі спільної торговельної політики:

- *необхідність розвивати торгівлю між державами-членами і третіми країнами;*
- *підвищувати конкурентоспроможність підприємств;*
- *забезпечувати потреби Союзу щодо постачання сировини і напівфабрикатів;*
- *необхідність усунення суттєвих порушень у функціонуванні економічних систем держав-членів, - сприяти гармонійному розвитку світової торгівлі;*
- *поступовій відміні обмежень у міжнародній торгівлі та зниженню митних бар'єрів.*

Першою правовою основою відносин між Україною та ЄС, яка започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань стала Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 14 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.). Укладення УПС дозволило встановити регулярний двосторонній діалог між Україною та ЄС на політичному та секторальних рівнях, впровадити впорядкований режим торгівлі між обома сторонами на основі принципів ГАТТ/СОТ.

А також визначити пріоритети адаптації законодавства України до стандартів та норм Європейського Співтовариства (*acquis communautaire*) у визначених секторах української економіки [11, 17].

У рамках УПС було визначено такі основні пріоритети співпраці між Україною та ЄС: енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво [12]. Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як головуючої в ЄС держави, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України (табл.1.3).

Таблиця 1.3 – Договірні-правова база співробітництва України і ЄС

Дата	Подія
02 липня 1993 року	Прийнято постанову "Про Основні напрями зовнішньої політики України". В постанові проголошено намір України розбудовувати відносини з ЄС.
14 червня 1994 року	Угода про партнерство та співробітництво стала першою правовою основою відносин між Україною та ЄС.
11 червня 1998 року	Схвалено Стратегію інтеграції України до ЄС, якою був підтверджений та розвинутий курс України на європейську інтеграцію
18 лютого 2008 року	Після завершення вступу України до Світової організації торгівлі були започатковані переговори щодо створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.
2009 рік	Відповідно до домовленостей, досягнутих в ході Паризького саміту Україна-ЄС, сторонами був розроблений та схвалений Порядок денний асоціації Україна – ЄС
21 березня 2014 року	Підписано політичну частину Угоди про асоціацію з Європейський Союзом
27 червня 2014 року	Підписано економічну частину Угоди про асоціацію з Європейський Союзом
16 вересня 2014 року	Угода про асоціацію між Україною та ЄС була одночасно ратифікована Верховною Радою та Європейським парламентом
1 січня 2016 року	Набула чинності Поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС
11 червня 2017 року	Громадянам України було надано безвізовий режим до країн Шенгенської зони ЄС
1 вересня 2017 року	Угода про асоціацію з Європейський Союзом офіційно набула чинності
21 лютого 2019 року	Внесення зміни до Конституції України щодо вступу України в Європейський Союз

Продовження таблиці 1.3

28 січня 2020 року	Підписано Угоду між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування заходу "Підтримка ЄС для розвитку сільського господарства та малих фермерських господарств в Україні"
6 жовтня 2020 року	На саміті "Україна-ЄС" було підписано три угоди з Європейською комісією і три угоди з Європейським інвестиційним банком щодо фінансування різних проєктів.
12 жовтня 2021 року	Підписано угоду між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами про Спільний авіаційний простір
28 лютого 2022 року	Україна подала заявку на вступ до ЄС
16 березня 2022 року	Україна приєдналася до синхронної мережі континентальної Європи ENTSO-E
23 червня 2022 року	Україна отримала статус кандидата на членство у ЄС

Джерело: розроблено на основі даних [8].

Основним документом координації співробітництва на сьогодні між Україною та ЄС, є Угода про асоціацію Україна – ЄС. Відповідно до ст. 460-470 Глави 1 "Інституційна структура" Розділу VII "Інституційні, загальні та прикінцеві положення" Угоди про асоціацію основними координуючими органами є [12]:

Саміти Україна-ЄС, є найвищим політичним рівнем діалогу Сторін. Рада асоціації здійснює контроль і моніторинг відносно застосування і виконання Угоди про асоціацію. Засідання Ради асоціації проводяться один раз на рік (на рівні міністрів), або коли є нагальні питання, що становлять взаємний інтерес.

Комітет асоціації надає допомогу Раді асоціації. Головування в Комітеті асоціації відбувається по черзі представником України і представником Союзу. Засідання Комітету асоціації проводяться щонайменше один раз на рік. Комітету асоціації надають допомогу підкомітети. Рішенням Ради асоціації від 15 грудня 2014 року утворено два підкомітети Комітету асоціації між Україною та ЄС: Підкомітет з питань свободи, безпеки та юстиції та Підкомітет з питань економіки та іншого секторального співробітництва.

Парламентський комітет асоціації є форумом для проведення засідань та обміну думками між українськими парламентарями та європарламентарями. Відповідно до складу Парламентського комітету входять члени Верховної Ради України та Європейського Парламенту.

Платформа громадянського суспільства, складається з представників громадянського суспільства України, з однієї сторони, і членів Європейського економічного і соціального комітету (ЄЕСК), з іншої сторони. Платформа громадянського суспільства може надавати рекомендації Раді асоціації. Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації здійснюють регулярні контакти з представниками Платформи громадянського суспільства з метою отримання їхньої думки щодо досягнення цілей Угоди про асоціацію.

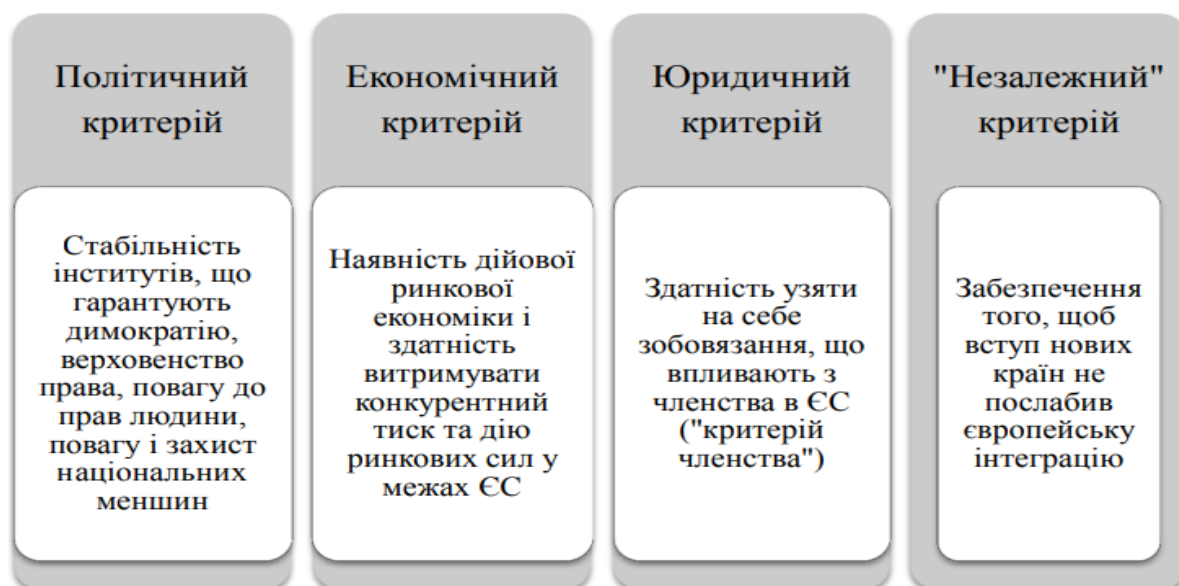

Рисунок 1.1 – Копенгагенські критерії розширення і поглиблення європейської інтеграції

Джерело: розроблено на основі даних [13]

На рис. 1.1. кожен із чотирьох критеріїв містить низку субкритеріїв, існують також і так звані критерії корвентгенції (зближення), виконання яких дає державам ЄС право приєднатися до третього етапу Економічного й монетарного союзу (ЕМС).

Політичний критерій містить наступні складові [8]:

1. Забезпечення свободи парламентських та президентських виборів і виборів до місцевих органів влади.
2. Створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних засобів масової інформації.
3. Прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин, створення відповідних установ.

4. Посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією;
5. Вирішення питань правового забезпечення та посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів.
6. Створення надійно діючих інститутів у сфері юстиції та внутрішніх прав, гарантії незалежності судової влади, покращення функціонування судів.
7. Захист особистих прав і свобод людини.

Економічний критерій також має низку підкритеріїв [8]:

1. Рівновага між попитом та пропозицією зумовлена вільною грою ринкових сил;
2. Лібералізація цін і торгівлі.
3. Відсутність значних перешкод для виходу на ринок (створення нових підприємств) та виходу з ринку (банкрутство).
4. Наявність правової бази, включаючи регулювання права власності;
5. Виконання законів і контрактів.
6. Досягнення макроекономічної стабільності, включаючи стабілізацію рівня цін та стабільність державних фінансів і зовнішнього сальдо.
7. Наявність широкого консенсусу щодо основ економічної політики;
8. Достатня розвиненість фінансового сектора для спрямування накопичених коштів на інвестування виробництва.
9. Наявність діючої ринкової економіки з рівнем макроекономічної стабільності, достатнім для того, щоб економічні суб'єкти приймали рішення в умовах стабільного і передбачуваного клімату.
10. Достатня кількість і за належну ціну людських й матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт та ін.), освіти і дослідження та перспективу діяльності в цій сфері.
11. Ступінь впливу політики уряду і законодавства на конкурентоспроможність через торговельну політику, політику конкуренції, державну допомогу, підтримку малих та середніх підприємств тощо.

12.Рівень і темпи торговельної інтеграції країни з європейським союзом перед розширенням (мається на увазі як обсяг, так і структура торгівлі з країнами-членами).

13.Достатня частка малих фірм у структурі економіки, оскільки малі фірми, як правило, отримують більшу вигоду від спрощеного доступу на ринок, а домінування великих фірм може означати більшу інертність у пристосуванні до умов ринку.

«Критерій членства» – є найважчим для виконання [8].

Копенгагенські критерії є частиною кластеру Основи процесу вступу до ЄС, який відкривається першим і закривається останнім. Єврокомісія встановлює бенчмарки – контрольні показники для відкриття та закриття для кожного переговорного розділу. При цьому для розділів 23 і 24 встановлюються також проміжні бенчмарки. ЄС може застосовувати механізми позитивної та негативної обумовленості (англ. «positive and negative conditionality»). Позитивна обумовленість передбачає надання вигод державі-кандидату в якості винагороди за впровадження цінностей і норм ЄС, а негативна – скасування або призупинення надання вигод, якщо прогрес у виконанні вступних вимог буде визнано недостатнім. Оцінка рівня правової апроксимації здійснюється Єврокомісією щорічно в рамках річного Пакета розширення.

Нижче в таблиці 1.4 представлені кластери, що об'єднують розділи європейського права (так звані "acquis communautaire"), які Україна має адаптувати до свого законодавства для вступу в ЄС.

Таблиця 1.4 – Адаптації до законодавства України

I Основи процесу вступу до ЄС: а↔ <u>Економічні критерії</u> (першочергово) б↔ <u>Функціонування демократичних інституцій</u> (напрямок другого етапу, який потребує більш ґрунтовної підготовки та фінансування) в↔ <u>Реформа публічної адміністрації</u> (останній етап реалізації, структурно складніші реформи) 23 Судова влада і основоположні права 24 Юстиція, свобода та безпека	II Внутрішній ринок: 1 Вільний рух товарів 2 Свобода переміщення працівників 3 Свобода підприємництва і надання послуг 4 Свобода руху капіталу 6 Корпоративне право 7 Право інтелектуальної власності 8 Конкурентна політика 9 Фінансові послуги 28 Захист прав споживачів та охорона здоров'я
--	---

Продовження таблиці 1.4

III Конкурентноспроможність й інклюзивний розвиток: 10 Цифрова трансформація та медіа 16 Оподаткування 17 Економічна і монетарна політика 19 Соціальна політика та зайнятість 20 Підприємництво та промислова політика 25 Наука та дослідження 26 Освіта та культура 29 Митний Союз	IV. Зелений курс та інфраструктурна інтеграція: 14 Транспорт 15 Енергетика 21 Транс'європейські мережі 27 Довкілля та зміна клімату
V Ресурси, сільське господарство та політика згуртованості: 11 Сільське господарство та розвиток сільських територій 12 Продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика 13 Рибальство та водний промисел 22 Регіональна політика, конкуренція структурних інструментів 33 Фінансові та бюджетні положення	VI Зовнішні відносини: 30 Зовнішні відносини 31 Зовнішня політика та політика безпеки і оборони

Джерело: сформовано на основі European Commission. Analytical report on Ukraine's alignment with the EU acquis [14].

Копенгагенські критерії – правила, які визначають, чи має держава право приєднатися до Європейського Союзу. Критерії вимагають, щоб держава мала інститути для збереження демократичного врядування та прав людини, мала функціонуючу ринкову економіку та приймала зобов'язання та наміри Європейського Союзу [13].

Україна позиціонується Європейським Союзом в якості однієї із ключових держав Східної Європи. Як подальший етап інтеграції між ЄС та східноєвропейськими країнами розглядається так зване «Східне партнерство». Модель розвитку відносин між ЄС та Україною Європейський Союз запропоновано в якості зразка для інших країн-реципієнтів ініціативи (Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії та Молдови).

Східне партнерство – зовнішньополітична ініціатива Європейського Союзу, яка поширюється на шість східноєвропейських сусідів Євросоюзу – Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну. Ініціативу формально започатковано на Празькому установчому саміті Східного партнерства 7 травня 2009 р.

Мета: можливість оновлення договірноп правової бази відносин ЄС зі східними сусідами шляхом заміни чинних угод про партнерство та співробітництво на угоди про асоціацію, створення поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі (ЗВТ), лібералізацію візового режиму між ЄС та державами-партнерами тощо [15].

1.3. Правові засади торгівельних відносин між Україною та ЄС

Розвиток світового ринку торгівлі та бурхлива динаміка інтеграційних процесів у світі та Європі ставлять перед Україною нові проблеми. Країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують цей вплив. На європейському континенті таким інтеграційним угрупованням є Європейський союз, розширення якого привело до того, що Україна отримала з Євросоюзом спільний кордон. Це відкрило нові можливості для поглиблення співпраці, та водночас і відповідати на нові виклики.

Під час п'ятнадцятого саміту Україна-ЄС (19 грудня 2011 р., м. Київ) лідери України та ЄС офіційно заявили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію.

30 березня 2012 року у Брюсселі глави переговорних делегацій парафували Угоду. Підписання **Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [17]** відбувалося в два етапи.

21 березня 2014 р. під час позачергового саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту. Зокрема, було підписано преамбулу, статтю 1, розділи I «Загальні принципи», II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» і VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» Угоди. На саміті також була зроблена заява, що зобов'язання України, які впливають зі статті 8 Угоди про асоціацію стосовно ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р., будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції України.

27 червня 2014 р. у процесі засідання Ради ЄС Президентом України П. Порошенком та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС було підписано економічну частину Угоди – розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов’язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством».

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Українська сторона передала депозитарію ратифікаційні грамоти і завершила таким чином всі внутрішньодержавні процедури. Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності після її ратифікації усіма сторонами, тобто в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання до Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження [16]. У частині «Преамбула, загальні цілі та принципи» окреслюється підґрунтя, яке є сьогодні для укладення **Угоди про асоціацію між Україною та ЄС** [17], зокрема визнання з боку ЄС європейського вибору та європейських устремлінь України як європейської країни, що поділяє з ЄС спільну історію і спільні цінності.

Визначені цілі Угоди, серед яких – створення асоціації, поступове зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, поглиблення економічних та торговельних відносин, зокрема шляхом створення ЗВТ, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи і безпеки. Відносини між Україною та ЄС відбуватимуться на принципах вільної ринкової економіки, верховенства права. Основні принципи, асоціації, передусім забезпечення прав людини та основоположних свобод, повага до принципу верховенства права, дотримання принципів суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності.

Частина Угоди «Економічне та секторальне співробітництво» містить положення про умови, часові рамки упорядкованості законодавства України та законодавства ЄС.

А також зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних установ та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами у низці секторів економіки України та напрямів реалізації державної галузевої політики. 28 глав цього розділу Угоди передбачають відповідні заходи у таких секторах, як енергетика, у т.ч. ядерна, транспорт, захист навколишнього середовища, промислова політика та підприємництво, сільське господарство, оподаткування, статистика, надання фінансових послуг, туризм, аудіовізуальна політика, космічні дослідження, охорона здоров'я, науково-технічна співпраця, культура, освіта тощо.

Виконання державою міжнародних правових норм цього розділу Угоди дасть змогу, по-перше, забезпечити виконання положень Угоди щодо зони вільної торгівлі, сприятиме наближенню законодавства та регуляторного середовища України та ЄС та усуненню торговельних бар'єрів, а по-друге, сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та єдиного нормативного простору у більшості секторів економіки та суспільного життя України.

Важливим елементом **Угоди про асоціацію між Україною та ЄС** [17] є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ). Ними передбачено суттєву лібералізацію торгівлі (усунення тарифів чи квот) між сторонами, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази.

Робота над створенням ЗВТ полягає у:

- скасуванні Україною та ЄС ввізних мит на більшість товарів, що імпортуються на ринки один одного;
- запровадженні правил визначення походження товарів, які є одним з елементів застосування торговельних преференцій;
- приведенні Україною своїх технічних регламентів, процедур, санітарних та фітосанітарних заходів та заходів щодо безпеки харчових продуктів у відповідність з європейськими, завдяки чому українські промислові товари, сільськогосподарська та харчова продукція не потребуватимуть додаткової сертифікації в ЄС;

- встановленні сторонами найбільш сприятливих умов доступу до своїх ринків послуг;
- запровадженні Україною правил ЄС у сфері державних закупівель, що дасть змогу поступово відкрити для України ринок державних закупівель ЄС;
- спрощенні митних процедур та попередженні шахрайства, контрабанди, інших правопорушень у сфері транскордонного переміщення вантажів;
- посиленні Україною захисту прав інтелектуальної власності [20].

Створення ЗВТ між Україною та ЄС відбувається поступово, протягом 10 років. Результатами запровадження ЗВТ між Україною та ЄС стануть тісна економічна інтеграція, створення практично таких же умов для торгівлі між Україною та ЄС, що мають місце у торгівлі всередині Союзу, покращення інвестиційного клімату та прозорі правила ведення бізнесу в Україні, збільшення вибору, підвищення безпечності та якості товарів, зниження цін для українських споживачів, можливість доступу українських підприємств, крім ринку ЄС, до ринків третіх країн у зв'язку з переходом на прийняті в усьому світі стандарти.

Ще до набрання чинності Угодою про асоціацію Європейський Союз запровадив для України режим автономних торговельних преференцій. До них відноситься одностороннє (з боку ЄС) скасування ввізних мит, яке стосується 94,7% від усього обсягу промислових товарів та 83,4% сільськогосподарських товарів та харчової продукції, що імпортуються Євросоюзом з нашої держави.

15 грудня 2014 р. на засіданні Ради асоціації між Україною та ЄС сторони домовилися актуалізувати Порядок денний асоціації Україна – ЄС.

16 березня 2015 р. Порядок денний асоціації було схвалено Радою асоціації, шляхом обміну листами.

10 квітня 2014 р. Європейською Комісією було створено Групу Європейської Комісії (ЕК) з підтримки України.

Для досягнення можливості інтегруватися до внутрішнього ринку ЄС Україна має привести свою систему технічного регулювання у відповідність до європейських вимог.

У довгостроковій перспективі угода має підвищити конкурентоспроможність товарів, що виробляються в Україні, підвищити обсяг експорту на всесвітніх ринках. Зі зростанням якості українських товарів позиції національних виробників зміцняться на внутрішньому ринку. У такому разі українські споживачі матимуть доступ до якісніших і дешевших товарів і послуг.

Створення зони вільної торгівлі не має викликати побоювань щодо неконтрольованого потоку імпорту з ЄС через те, що:

- угода є взаємною, тому інтеграція до ЄС відкриє українським товарам доступ до ринку, який складається з 500 млн споживачів;
- товари з ЄС уже широко присутні на українському ринку через невелику кількість бар'єрів. Середній рівень українських тарифів до імпорту з ЄС є досить низьким, тому наслідки лібералізації торгівлі будуть скромнішими;
- ЄС прагне відкрити свій ринок одразу з можливістю перехідного періоду для України.

Вітчизняний ринок не може бути повністю відкритим одразу після підписання угоди, адже українські виробники поки що не готові до серйозної зовнішньої конкуренції. ЄС пропонує встановити достатній десятилітній перехідний період адаптації своїх дій. Окрім цього, гармонізація законодавства, побудова необхідних інституцій, адаптування стандартів та норм вимагають зовнішньої підтримки. Зважаючи на це, ЄС пообіцяв збільшити фінансову та технічну допомогу Україні.

Наслідком успішного виконання Угоди є приєднання України до Європейського Союзу, хоча в самій угоді це не прописано, але визначається статус країни як повноправної європейської держави. Угода має невизначений термін дії, в разі потреби її можуть переглядати та вносити поправки, в крайньому разі вона може бути розірвана, якщо себе не виправдає. США та країни Європейського Союзу, а також деякі експерти вважають цю угоду історичним шансом для України стати на шлях демократії та європейських цінностей [21].

Дуже важливе значення для України має європейський напрямок зовнішньоекономічної діяльності. Процес вступу України до ЄС розпочався в надзвичайно трагічних для України обставинах повномасштабного вторгнення РФ в Україну – країна подала заявку на вступ до ЄС на п'ятий день вторгнення, 28 лютого 2022 року. За два роки повномасштабної війни Україна пододала два ключових етапи на шляху до вступу в ЄС, які інші країни-кандидати проходили роками. Це отримання статусу кандидата на вступ в ЄС і рішення ЄС розпочати переговори про вступ. Крім того, підготовка до переговорів – етап офіційного скринінгу Єврокомісії українського законодавства на відповідність праву ЄС – вже розпочався раніше, ніж це відбувалось у інших кандидатів. Як правило, спочатку відбувалась фактичне відкриття переговорів на Першій Міжурядовій конференції, а потім Європейська Комісія розпочинала скринінг.

У випадку України, скринінг розпочато у січні 2024 року, ще до фактичного відкриття переговорів – переговори розпочались Першою Міжурядовою конференцією 25 червня 2024 року.

Значного поширення в Європі набуває прикордонне співробітництво. Країни ЄС набули значного досвіду у формуванні єврорегіонів – відносно невеликих територій, де активно взаємодіють адміністративно-територіальні одиниці двох-трьох суміжних країн. Країни Центрально-Східної Європи, в т. ч. Україна, також прагнуть використати переваги прикордонного співробітництва. Окремі області і райони України залучені в єврорегіони «Карпатський» (спільно з адміністративно-територіальними одиницями Польщі, Угорщини, Румунії та Словаччини), «Західний Буг» (спільно з білоруськими і польськими територіями), «Нижній Дунай» і «Верхній Прут» (разом з прилеглими районами Молдови і Румунії). Діяльність зазначених єврорегіонів зосереджена здебільшого на розробці проектів співробітництва, а не на їх реалізації [22].

Європейський Союз займає вагоме місце у світовому господарстві. У 2022 році на його частку припадало **13,2% світового товарного експорту та 14,8% імпорту** [23].

ЄС є провідним експортером продовольства, напоїв, тютюнових виробів та хімічної продукції, хоча водночас суттєво залежить від імпорту мінерального палива. Для будь-якої країни співробітництво з Європейським Союзом відкриває реальні можливості для отримання економічних вигод, зокрема – посилення зовнішньоторговельних зв'язків, диверсифікації ринків збуту, залучення інвестицій та технологій. Це, своєю чергою, сприяє економічному зростанню, створенню нових робочих місць та підвищенню рівня життя населення. При цьому слід наголосити, що таке співробітництво є взаємовигідним: успіх однієї сторони не означає втрату для іншої. Навпаки, економічна інтеграція забезпечує зростання й стабільність для всіх учасників.

Враховуючи особливості сучасного стану економіки України, можна навести цілу низку аргументів на користь розвитку співпраці з ЄС:

1. Вихід на великий ринок та надходження валюти. Економічна потужність Європейського Союзу та динамічність його розвитку дають підстави розглядати ЄС як один із найбільших ринків збуту, здатний забезпечити потреби України у широкому спектрі товарів повсякденного вжитку та засобів виробництва. Крім того, торгівля з країнами ЄС є важливим джерелом надходження вільно конвертованої валюти, що дозволяє скоротити використання бартерних схем, масштаби яких нині становлять загрозу для економічної безпеки країни.

2. Технологічне оновлення виробничої бази. Ефективна співпраця України з ЄС є важливою умовою для оновлення національного виробництва.

Більшість українських підприємств використовують застарілі технології – зокрема морально зношене обладнання, енерговитратні процеси, ручну працю та аналогові системи управління, які суттєво поступаються сучасним цифровим і автоматизованим рішенням, впровадженим у європейських країнах. Водночас брак інвестиційних ресурсів не дозволяє модернізувати наявні виробничі потужності чи створювати нові конкурентоспроможні об'єкти. Без оновлення промислової бази, що дісталася у спадок від радянської системи, Україна не зможе перейти до стійкого економічного зростання та зменшити відставання від провідних країн.

3. Набуття досвіду міжнародної конкуренції. До початку економічної інтеграції з ЄС українські підприємства мали обмежену участь у глобальних виробничих процесах. Тому вихід українських підприємств на європейський ринок є важливим етапом у набутті практичних навичок конкуренції з іноземними виробниками. Це сприяє формуванню здатності розробляти та реалізовувати виробничо-комерційні стратегії, орієнтовані на актуальні тенденції світової економіки (зокрема, попит на зовнішніх ринках, зміни у глобальних ланцюгах постачання, технологічні інновації та зростання вимог до екологічної та соціальної відповідальності виробництва). Водночас ефективна діяльність на міжнародних ринках позитивно впливає на рівень і якість задоволення потреб вітчизняних споживачів.

4. Розвиток транзитної інфраструктури України. Розвиток співробітництва з ЄС сприятиме: розширенню обсягів міжнародних перевезень територією України; активне залучення до європейських і глобальних транспортних коридорів; розвиток мультимодальних логістичних маршрутів; ефективніше використання залізничної, автомобільної, річкової та портової інфраструктури.

Це дасть додаткові надходження від експорту транспортних послуг, які можна використати на розвиток відповідних галузей промисловості: транспортне машинобудування, виробництво логістичного обладнання, будівельна промисловість, ремонтна промисловість, промисловість паливно-мастильних матеріалів, електротехнічна промисловість.

5. Участь у глобальних виробничих ланцюгах. Однією з тенденцій сучасного промислового розвитку є формування глобальних ланцюгів доданої вартості, учасниками яких виступають компанії та підприємства з різних країн. **Інтеграція українських виробників у такі ланцюги сприятиме:**

- *виходу на нові перспективні ринки збуту, що включає: розширення географії продажів, залучення нових категорій споживачів, адаптацію продукції до вимог іноземних ринків*

- **підвищенню ефективності виробничих процесів**, зокрема, у сферах:
 - технологій (використання автоматизованих систем виробництва, цифрових платформ управління постачанням, енергоефективного обладнання та технологій контролю якості);
 - логістики (покращення систем постачання, скорочення термінів транспортування, оптимізація зберігання та розподілу продукції, впровадження цифрового моніторингу ланцюгів постачання).
- **гнучкішому реагуванню на зміни міжнародної економічної кон'юнктури**, що ключає: адаптацію до коливань попиту й цін на зовнішніх ринках, зміни у виробничих обсягах та логістиці відповідно до глобальних економічних тенденцій.

8. Імплементация європейських норм та інструментів регулювання ринкових процесів. У Європейському Союзі сформовано дієві механізми регулювання ринкової соціально орієнтованої економіки (збалансоване поєднання принципів вільного ринку з активною державною участю у сфері соціального захисту, конкуренції та зайнятості).

У межах співпраці Україна має можливість перейняти сучасні підходи до формування антимонопольної політики, здійснення контролю за концентрацією економічної діяльності, регулювання фондового ринку та політики у сфері зайнятості.

7. Гармонізація стандартів і правил. Розвиток співробітництва з ЄС неминуче передбачає запровадження відповідних правил і стандартів в організації економічної політики (зокрема в підходах до планування, ухвалення рішень, регулювання ринку, оподаткування, підтримки конкуренції та зайнятості) та діяльності основних учасників ринку. Це, своєю чергою, сприятиме формуванню прозорого середовища виробничо-комерційної діяльності на національному ринку, що має надзвичайно важливе значення для України.

8. Раціональний розподіл ресурсів. Завдяки співпраці з ЄС українська економіка починає працювати *ефективніше* (з меншими витратами досягається більший результат), ресурси використовуються *розумніше* (спрямовуються у ті галузі, де приносять найбільшу віддачу), а підприємства *адаптуються до сучасних вимог* глобального ринку (впроваджують нові стандарти якості, екології, цифровізації, менеджменту тощо).

9. Доступ до європейських фінансових ресурсів. Саме завдяки доступу до європейського фінансового ринку, який є географічно та економічно близьким до України, з'являється можливість залучати необхідні кошти для підтримки макроекономічної стабільності (*збереження стабільного рівня інфляції, валютного курсу, державного боргу та загального балансу економіки*), одночасно розширюючи та урізноманітнюючи джерела зовнішніх запозичень.

Слід окремо зазначити, що сьогодні значна частина товарообігу Європейського Союзу припадає на внутрішньоєвропейську торгівлю. У 2022 році великі компанії, що становили лише **1,2% імпортерів**, забезпечили **50,6% обсягів імпорту** всередині ЄС, а **2,2% експортерів – 58,9% внутрішнього експорту** [24].

Іншими словами, внутрішній ринок ЄС залишається ключовим сегментом європейської торгівлі, а сам Євросоюз характеризується одним із найвищих рівнів внутрішньорегіональної торгівлі у світі.

Це означає, що ефективний вихід України на ринок ЄС значною мірою залежить від глибини і якості її економічної інтеграції та налагодження стабільного співробітництва з провідними європейськими виробничими і логістичними мережами.

Разом з тим було б помилкою замовчувати або применшувати складність процесу європейської інтеграції. Зрозуміло, що він буде тривалим і непростим. Серед іншого, інтеграція в Європу означає зростання відкритості національної економіки та конкуренції з боку фірм ЄС. При цьому неминучі досить болючі наслідки для окремих секторів, виробництв і навіть регіонів.

Допомога ЄС Україні в умовах війни. З самого початку російської агресії ЄС надала близько 4,1 мільярдів євро для економічної, соціальної та фінансової стійкості України. На військову підтримку України в рамках Європейського фонду миру була надана допомога на суму 1,5 мільярди євро, і наразі триває залучення додаткових 500 мільйонів євро. Кампанія зі збору коштів 'Stand Up for Ukraine', організована Єврокомісією, зібрала 9,1 мільярдів євро для людей, які рятуються від війни як всередині України, так і за кордоном. Додатково 1 мільярд надала Єврокомісія, ще один мільярд євро Україна отримала в кредит від Європейського банку реконструкцій та розвитку.

У період з березня до травня 2022 року Україні було виділено 1,2 мільярд євро макрофінансової допомоги. Надано додаткову грантову допомогу у розмірі 120 мільйонів євро для підтримки розбудови держави та забезпечення життєздатності та додаткову макрофінансову допомогу у вигляді кредитів на суму до 9 мільярдів євро. Для людей, які постраждали внаслідок війни в Україні, було виділено на програми гуманітарної 348 мільйонів євро та 330 євро мільйонів виділили на програму екстреної допомоги, що забезпечує доступ до основних товарів та послуг, як-от освіта, охорона здоров'я і їжа.

Країни ЄС запровадили **механізм тимчасового захисту**, в рамках якого українці, що втікають від війни, отримали: право на проживання; доступ до ринку праці ЄС; доступ до забезпечення житлом; соціальну та медичну допомогу. Окрім того, діти та підлітки, яких не супроводжують батьки, мають право на призначення опікунів і навчання.

ЄС допомагатиме і в повоєнному відновленні України. Зокрема, буде створено «Платформу відбудови України», яку очолить Комісія та український уряд. Ця Платформа відповідатиме за підтримку плану відбудови, укладеного і втіленого Україною і об'єднає партнерів, міжнародні організації та держави-члени ЄС, що надають допомогу. Єврокомісія також планує створити Фонд «Rebuild Ukraine», який поєднає гранти та кредити для відновлення України. Його вбудують в бюджет ЄС, забезпечуючи прозорість, підзвітність і належне фінансове управління цією ініціативою, з чітким зв'язком з інвестиціями та реформами.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС [17] – дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції, відкриває для українського бізнесу можливість вийти за рамки внутрішнього виробника і стати частиною європейської бізнес-спільноти.

Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС – це різностороння за змістом торговельна угода, яка спрямована на зменшення та скасування тарифів, які застосовуються сторонами щодо товарів, лібералізацію доступу до ринку послуг, а також на приведення українських правил та регламентів, що стосуються бізнесу, у відповідність правилам та регламентам ЄС з метою забезпечення вільного руху товарів і послуг між двома сторонами. Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС набула чинності з 1 січня 2016 року. Положення Угоди вміщені в розділ IV Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Цей розділ має назву «Торгівля і питання пов'язані з торгівлею» і складає 2/3 від усього обсягу основної (без додатків і протоколів) частини Угоди (156 із 245 сторінок). В загальному розумінні зона вільної торгівлі – це тип міжнародної інтеграції, за якої в країнах-учасниках скасовуються митні збори і кількісні обмеження у взаємній торгівлі. Тож Угода між Україною та ЄС також передбачає, в першу чергу, скасування (в окремих випадках – суттєве зменшення) експортних та імпорتنих мит [11, 17].

Проте потенційні здобутки і переваги європейської інтеграції перевищують можливі втрати й ризики. Це було переконливо доведено попереднім досвідом всіх без винятку європейських країн, у тому числі тих, рівень економічного розвитку яких був нижчий від середнього: від Португалії на заході до Польщі та країн Балтії на сході, від Ірландії на півночі до Греції на півдні.

Про це хронологічно свідчить досвід першої (Данія, Ірландія, Велика Британія, 1973), другої (Греція, 1981, Іспанія, Португалія, 1986), третьої (Австрія, Швеція, Фінляндія, 1995) та сучасної (Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Естонія, Словенія, Словаччина, Мальта, Кіпр, Латвія, Литва, Румунія, Болгарія) фаз розширення Європейського Союзу [18, 25]. Переваги та виклики інтеграції України в ЄС наведено у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5 – Переваги та виклики євроінтеграції для України

Сфера	Переваги	Виклики
Політична	– Залучення до Спільної політики безпеки та оборони, яка гарантуватиме Україні державний суверенітет і територіальну цілісність; – стабільність політичної системи.	– небезпека втягнення України у конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом; – невизначеність стратегії розвитку ЄС.
Культурна	– Поширення української культури в країнах ЄС; – широкий доступ до інформаційного потенціалу.	– Переоцінка культурно освітніх напрямків, що фактично означає зближення суспільної моралі з нормами країн Заходу.
Економічна	– Забезпечення розвитку МСП; – впровадження у виробництво стандартів ЄС; – можливості для динамічного розвитку туристичної та рекреаційної галузі, розширення міжнародного співробітництва у цій сфері; – об'єднання енергетичних потенціалів країн Євразійського континенту.	– Можливе переміщення шкідливих виробництв в Україну; – втрата конкурентоспроможності певних галузей; – складність переходу на європейський рівень цін, який може привести до різкого подорожчання товарів першої необхідності.
Соціальна	– Формування середнього класу населення; – ефективний захист прав людини в інституціях ЄС – реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.	– Проблема незаконної міграції та відтоку кадрів; – ускладнення візового режиму із східними сусідами; – поглиблення демографічного спаду

Джерело: розроблено на основі даних [26].

У результаті вступу до ЄС найбільше переваг Україна може отримати в політичній та економічній сферах у зв'язку із її залученням до співтовариства, задля досягнення надійної колективної міжнародної безпеки, ефективно використовує ресурси та потенціал країн в економічній і фінансовій сферах, у ЄС створені умови для всебічного розвитку підприємництва, чим заохочується свобода діяльності та пошук новітніх прогресивних форм господарювання, розумними методами обмежується монополія та схвалюється конкуренція, що позитивно впливає на ріст ВВП. Таким чином, ЄС захищений від проникнення демпінгових товарів.

На основі проведеного аналізу теоретичних засад торговельно-економічних відносин між Україною та Європейським Союзом можна зробити такі висновки:

Розглянуто наукові підходи до визначення сутності торговельно-економічних відносин, згідно з якими вони розглядаються як система зв'язків між державами у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг, що виходять за межі національних економік. До основних форм міжнародних економічних відносин віднесено: міжнародну торгівлю товарами та послугами, рух капіталів і інвестицій, трудову міграцію, виробничу кооперацію, обмін у сфері науки й техніки, а також валютно-кредитні зв'язки.

Проаналізовано сучасний етап європейської інтеграції, що дозволяє стверджувати: західноєвропейський напрям зовнішньоекономічної політики є стратегічно важливим для України.

Наразі співпраця України з ЄС спирається на основоположення Угоди про асоціацію та Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, а перспективи повноправного членства залишаються віддаленими у часі, хоча і цілком реалістичними.

Досліджено основні характеристики євроінтеграційної моделі торговельно-економічної взаємодії, зокрема переорієнтацію України на ринки ЄС, зростання обсягів торгівлі та поступову гармонізацію регуляторної бази. Встановлено, що подальший розвиток таких відносин значною мірою залежатиме від вираженої державної політики, спрямованої на стимулювання вітчизняного виробництва, активізацію інвестиційної діяльності, а також використання комплексу фінансово-економічних і правових інструментів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ І ОЦІНКА ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ І КРАЇНАМИ ЄС В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Європейський Союз є головним торговельним партнером України. У 2023 році питома вага торгівлі товарами з ЄС склала 56,0 % від загального обсягу торгівлі України, у 2024 році – 53,8 %. [27]. Протягом 2024 року в Україні відбувалося нарощування на 13 % (до 112,3 млрд дол. США) вартісних обсягів зовнішньої торгівлі товарами, також на 26 % (до майже 160 млн т) збільшуються її фізичні обсяги. Отже, продовжується стабілізація зовнішньої торгівлі товарами, показники якої, поки що не досягли рівня 2021 р.

Спостерігається значний дефіцит зовнішньої торгівлі товарами (29,1 млрд дол. США), що виник унаслідок проблем у логістиці, руйнування виробничих потужностей, енергетичної інфраструктури України країною-агресоркою. Першочергово потрібно задовольняти потреби внутрішнього ринку за рахунок імпорту для оборонного та енергетичного секторів (енергетичне обладнання та електроенергія), а також відновлення й створення нових потужностей виробництва товарів і послуг в інших секторах економіки. Забезпечити стабільну роботу морських портів та Українського морського коридору, поліпшення транспортування товарів залізничним та автомобільним транспортом сприяло диверсифікації товарного експорту України та збільшенню його обсягів. Недоотримання валютних надходжень від експорту: зниження цін на світових ринках на продукцію, яка становить основу українського експорту (здебільшого на зернові та залізорудну сировину), а також неповернення валютної виручки впливає на економіку країни. Крім того, в умовах війни зростання виробничих витрат та зменшення попиту у світі на деякі товари, зокрема металопродукцію, негативно позначилося на експортерах.

У 2024 р. в Україні зовнішньоторговельний оборот товарів продемонстрував зростання на 13 % і становив 112,3 млрд дол. США. Це змінило тенденцію попередніх двох років, коли спостерігалось зменшення зовнішньоторговельного обороту (на 4 % – у 2023 р. та на 27 % – у 2022 р.). При цьому фізичні обсяги зовнішньої торгівлі засвідчили порівняно вищі (на 26 %) темпи зростання, випереджаючи майже вдесятеро прогнозоване загальносвітове зростання [27].

За прогнозом Світової організації торгівлі, від жовтня 2024 р. очікується збільшення фізичних обсягів світової торгівлі за підсумком 2024 р. на 2,7 % [28]. Порівняно з 2023 р. вартісні обсяги експорту товарів (табл. 2.5 у додатку А) у 2024 р. збільшилися майже за всіма укрупненими групами товарів відповідних секторів економіки, за винятком паливно-енергетичних товарів (скоротилися на 49 %), а також деревини та целюлозно-паперових виробів (скоротилися на 1 %). Значно помітнішими були темпи приросту фізичних обсягів експорту товарів (на 31 %), які спостерігались у більшості галузей, крім паливно-енергетичних товарів, продукції хімічної промисловості, каучуку, а також деревини та целюлозно-паперових виробів.

Окремо варто відзначити суттєві випереджальні темпи приросту фізичних обсягів експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції (їхня частка становить 60 % від фізичних обсягів експорту України) та мінеральних продуктів (частка – 30 %) порівняно з показниками вартісних обсягів експорту в цих товарних групах. Зокрема, якщо вартісні обсяги експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції збільшилися на 13 %, то їх фізичні обсяги зросли на 16 %. Ще більша різниця спостерігалась за експортом мінеральних продуктів: якщо їхні вартісні обсяги збільшилися на 61 %, то фізичні обсяги експорту цих товарів зросли на 91 %.

Так, порівняно з 2023 р. світові ціни на кукурудзу знизилися з 253 до 191 дол. США за метричну тонну (або на 24,6 %), на пшеницю м'яких сортів – із 258 до 229 дол. США за метричну тонну (або на 10,4 %), на пшеницю твердих сортів – із 340 до 269 дол. США за метричну тонну (або на 21,1 %) [29].

Крім того, зменшилися світові ціни на залізну руду – із 121 до 109 дол. США за одиницю сухої метричної тонни (або на 9,3 %). За таких обставин зростання світових цін на соняшникову олію із 1007 до 1060 дол. США за метричну тонну (або на 5,3 %) суттєво не змінило загальної картини (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Порівняння середньомісячних цін на провідні позиції експорту України із середньомісячними світовими цінами в 2023–2024 рр., дол. США за метричну тонну

Товарна позиція	Експортні ціни України 2023	Експортні ціни України 2024	Світові ціни 2023	Світові ціни 2024
Соняшникова олія	872,17	852,43	1006.7	1059.98
Кукурудза	188,35	171,23	252.66	190.6
Пшениця	182,08	180,81	257.74*; 340.43**	230.88*; 268.67**
Залізна руда	99,53	83,18	120.57	109.40

Примітка 1. * – м'які сорти; ** – тверді сорти.

Примітка 2. Світові ціни на залізну руду указані за суху одиницю метричної тонни.

Джерело: складено за даними Держмитслужби та Світового банку [29].

Провідні позиції товарного експорту України в 2024 р.: соняшникова олія (12,3 % від загального товарного експорту), кукурудза (12,2 %), пшениця (9 %), чорні метали (7,4 %) та залізна руда (6,7 %). Середні експортні ціни на провідні товари експорту були нижчими порівняно із середньосвітовими цінами.

Наприклад, у 2024 р. середня експортна ціна на соняшкову олію становила 852 дол. США за тонну, відповідно на кукурудзу – 171 дол. США, пшеницю – 181 дол. США, а на залізну руду – 83 дол. США (табл. 2.1).

На різницю між темпами приросту вартісних та фізичних показників експорту України, крім зниження світових цін та порівняно нижчих середніх цін експорту окремих українських товарів щодо таких цін, впливає ще один чинник – неповернення експортної виручки до України. За даними НБУ, сума неповерненої валютної виручки до України (станом на 1 вересня 2024 р.) становила близько 8 млрд дол. США, що сталося через перевищення граничних термінів розрахунків за експортними операціями [30].

В імпорті спостерігалася протилежна ситуація: темпи приросту (11 %) вартісних обсягів перевищували показники у ваговому вимірі (8 %). Вартісні обсяги імпорту товарів збільшилися за переважною більшістю товарних груп, крім паливно-енергетичних товарів (зменшилися на 14 %), шкірсировини, хутра та виробів із них (зменшилися на 2 %), мінеральних продуктів (зменшилися на 1 %), а також текстилю, текстильних виробів та взуття (зменшилися на 1 %).

При цьому скоротилися частки фізичних обсягів імпорту (табл. А2 у додатках): шкірсировини, хутра та виробів із них – на 7 %; текстилю, текстильних виробів та взуття – на 4 %; продовольчих товарів і продукції сільського господарства – на 1 %. Тобто під час збільшення вартісних обсягів продовольчих товарів та продукції сільського господарства сталося незначне скорочення ввезення їхніх фізичних обсягів. Натомість бачимо протилежну ситуацію щодо імпорту паливно-енергетичних товарів, де скорочення вартісних обсягів (переважно нафти й нафтопродуктів та газу) супроводжувалося зростанням фізичних обсягів в основному за рахунок збільшення ввезення вугілля та коксу і напівкоксу.

У товарній структурі експорту (рис. А3 у додатках) продовольчі товари та сільськогосподарська продукція, як і раніше, відіграють провідну роль, хоч їхня частка в грошовому вимірі дещо зменшилася (із 60,8 % – за підсумками 2023 р. до 59,2 % – за підсумками 2024 р.). Але відносно І півріччя 2024 р. частка цих товарів у структурі експорту скоротилась на 4 в. п., що свідчить про поступову диверсифікацію товарного експорту України.

Частка мінеральних продуктів у товарній структурі експорту відносно 2023 р. зросла з 5,5 до 7,6 % завдяки тому, що почав працювати морський коридор Чорним морем, і це дало змогу розширити номенклатуру експортованих з України товарів, якщо порівнювати з результатами роботи Чорноморської зернової ініціативи. Щодо інших груп товарів, то частка металів і виробів з них становила 10,7 %, а частка машин, устаткування і транспорту зросла до 8,3 %, у т. ч. завдяки збільшенню експорту кабельної продукції в 2,9 рази – до 1,3 млрд дол. США.

У товарній структурі імпорту (рис. АЗ у додатках) провідну позицію за обсягом у доларовому вираженні посіли машини, устаткування й транспорт, на які в 2024 р. припадало більше третини імпорту (35,4 %) від усіх товарів, що постачались до України. Отже, порівняно з 2023 р. їхня частка в загальному товарному імпорті зросла на 4,1 в. п. завдяки збільшенню на 5,2 млрд дол. США (або на 26 %) вартісних обсягів імпорту. Другою групою товарного імпорту України в 2024 р. була продукція хімічної промисловості із часткою 16,6 %. Порівняно з 2023 р. частка скоротилась на 0,8 в. п. У товарній структурі імпорту частка паливно-енергетичних товарів значно скоротилася: якщо 2023 р. вона становила 16,3 %, то за підсумками 2024 р. – 12,6 %. Незважаючи на тенденцію до збільшення обсягів загального імпорту, обсяг імпорту товарів цієї групи скоротився на 14 %, а фізичні обсяги імпорту збільшились на 5 %, що свідчить про суттєве зниження цін на ці товари.

Географічну структуру зовнішньої торгівлі товарами України в експорті та імпорті, частку основних країн-партнерів (торговельних блоків), зміни показників за результатами 2024 р. відображено на рис.2.1. Зокрема, у географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами продовжує лідирувати ЄС із такими частками в загальних обсягах: експорт України – 59,5 %, імпорт - 50,4 %, товарообіг - 53,8 %.

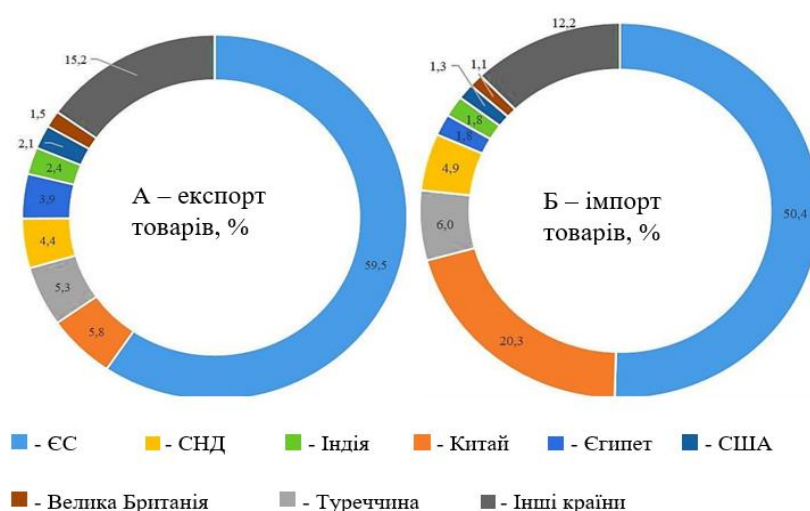

Рисунок 2.1 – Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України в 2024 р.

Джерело: складено за даними Держмитслужби [27].

Незважаючи на запровадження найбільш сприятливого режиму торгівлі (зона вільної торгівлі та автономні торговельні заходи), частка ЄС в географічній структурі експорту порівняно з 2023 р. скоротилась на понад 5 в. п. (із 64,6 %). Така динаміка відбулась попри зростання вартісних обсягів експорту в 2024 р. на 6 %, або на 1,5 млрд дол. США, що змінило ситуацію, яка склалася в I півріччі 2024 р., коли спостерігалось падіння українського експорту до ЄС на приблизно 9 %, або на 1,1 млрд дол. США.

Провідні групи товарів в експорті України до ЄС: промислові товари (збільшення на 1 %), їжа та напої (збільшення на 6 %).

Зберігалася тенденція до розширення присутності європейських товарів на ринку України. Обсяги ввезення товарів із ЄС зросли на 9 % за всіма основними групами товарів, крім паливно-мастильних матеріалів, і становили 35,6 млрд дол. США. Унаслідок цього негативне сальдо торгівлі товарами з ЄС збільшилося до 10,9 млрд дол. США.

Другим після ЄС торговельним партнером України протягом 2024 р. був Китай – товарообіг із цією країною становив 16,8 млрд дол. США (14,9 % від загального товарообігу). Традиційно імпорт китайських товарів (14,4 млрд дол. США) переважав над українським експортом до Китаю (2,4 млрд дол. США), що сформувало негативне сальдо торгівлі товарами в розмірі 12 млрд дол. США. Порівняно з 2023 р. імпорт товарів зріс на 37,6 %, а експорт скоротився на 0,5 %. При цьому фізичні обсяги експорту до КНР зросли більше ніж удвічі, що пов'язане зі зміною товарної структури експорту з України до Китаю.

Зростання п'ятірки провідних видів товарного українського експорту до Китаю (на рівні товарних позицій): залізорудна сировина (руди і концентрати залізні) – на 1,02 млрд дол. США, що становить 42,7 % від загального експорту товарів до Китаю; відповідно кукурудза – на 552 млн дол. США, або 23,1 %; макуха та інші тверді відходи з вилучення рослинних жирів та олій – на 324 млн, або 13,6 %; олія соняшникова – на 105 млн дол. США, або 4,5 %.

Збільшення на 935 млн дол. США (майже у 12 разів) обсягів експорту залізорудної сировини до Китаю частково компенсувало скорочення експорту продовольчих товарів та продукції сільського господарства на 915 млн дол. США, або на 41 %.

Щодо імпорту з Китаю, тут провідною товарною групою були машини, устаткування й транспорт. Треба виокремити імпорт безпілотних літальних апаратів, який становив майже 1,1 млрд дол. США і зріс порівняно з 2023 р. більше як утричі, що зумовлено потребами оборонного сектора України.

США лишаються одними з провідних торговельних партнерів України з часткою товарообігу 3,9 % (у 2023 р. – 3,4 %). Спостерігалось зростання як експорту товарів (на 70,7 %), так і їх імпорту (на 23 %).

2.2 Аналіз товарних груп у фокусі двосторонніх торговельно-економічних відносин

Унаслідок широкомасштабного воєнного вторгнення РФ географія торговельно-економічних відносин України зазнала кардинальних змін, передусім на користь країн Європейського Союзу. Геоелекономічний поворот України на захід почався ще в 2014 р. завдяки підписанню угоди про асоціацію і надання з боку ЄС автономних торгових преференцій для українських товаровиробників.

У період 2008–2013 рр. на ЄС припадало більше чверті (27,6–30,0%) зовнішнього товарообороту України, а в 2014–2021 рр. ця частка зросла до 40% та в 2022–2023 рр. більше як на половину (55,2–56,0%). Торгівля товарами з країнами СНД досягла піку у 2010–2011 рр. (частка в товарообороті України 40,3–41,3%). Починаючи з 2012 р., торгівля пішла на спад, після окупації Криму і окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО) у 2014 р.; до 2021 р. частка СНД у вітчизняному товарообороті зменшилась до 14,3%. За підсумками 2023 р. відповідний показник склав лише 2,5% (рис. 2.2).

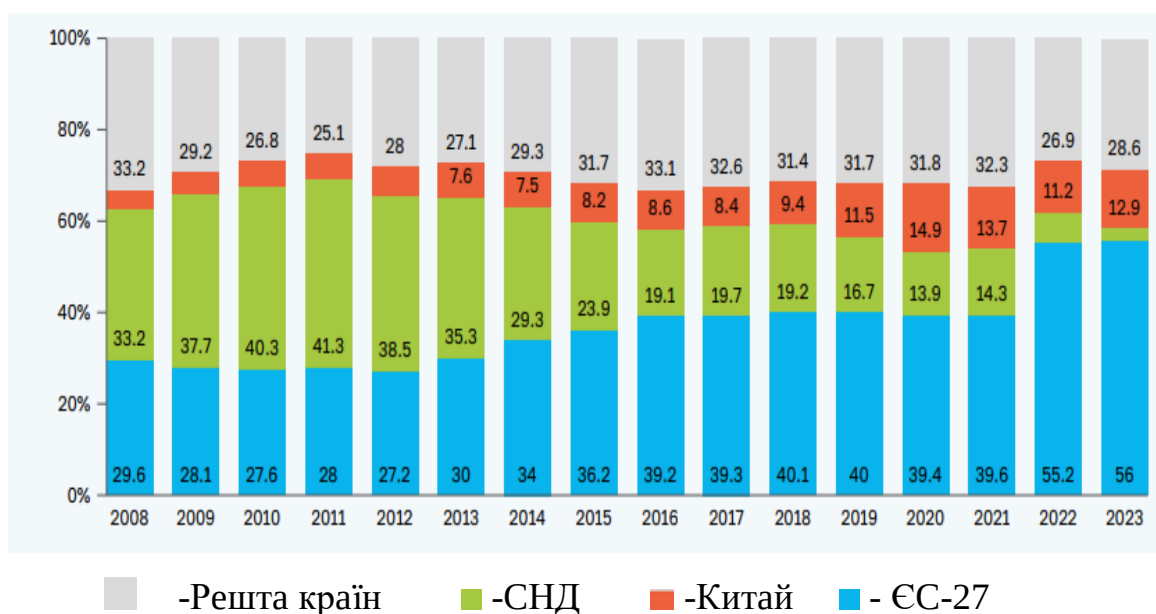

Рисунок 2.2 – Географічна структура зовнішньоторговельного обороту України за основними напрямками (ЄС, СНД, Китай і решта країн) у 2008–2023 рр.

Розроблено на основі джерела: UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual [31].

Аналізуючи географічну структуру зовнішньої торгівлі України з 2008 р., можна виділити три основні етапи:

I етап (2008–2013) – характеризується перевагою зовнішньоторговельних відносин з СНД в умовах лібералізованого доступу до ринків пострадянських країн та обмежень у доступі до ринків ЄС; у структурі експорту переважає металургійна продукція, починає розвиватися аграрний експорт; значну роль в експорті відіграє продукція машинобудування.

II етап (2014–2021) – надання автономних торговельних преференцій (2014) і набуття чинності угоди про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі як складової угоди про асоціацію (2016), переорієнтація експорту з України на ринки країн ЄС.

III етап (2022 – дотепер) – повна втрата російського і білоруського ринків, тимчасова транспортна блокада морських портів й обривання торгових коридорів до країн Центральної Азії; труднощі з транзитом українських товарів через країни ЄС (через блокування продукції на кордонах окремими державами-членами); окупація нових територій країною агресором призвела до стрімкого зростання кількістю біженців.

А це, в свою чергу, призвело до падіння ВВП України на 29,2%, а промисловості на 44,7%. Складнощі з логістикою привели до значного скорочення експортних поставок. Криза у вітчизняній економіці та зменшення обсягів зовнішньої торгівлі в цілому і з країнами ЄС (за винятком 2022–2023 рр.). (табл. 2.2)

Таблиця 2.2 – Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами з країнами ЄС та в цілому у 2008–2023 рр., млн дол. США

Показники	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2022	2023
Експорт до всіх країн	66952	51430	68694	53913	36361	47334	49231	44443	36183
Експорт до країн ЄС	17624	12588	16570	16417	13183	19576	17954	28029	23392
Частка ЄС в експорті, %	26,3	24,5	24,1	30,5	36,3	41,4	36,5	63,1	64,6
Імпорт з усіх країн	85448	60737	84657	54381	39250	57187	53675	55224	63567
Імпорт з країн ЄС	27540	18329	25079	20368	16431	22324	22545	26986	32487
Частка ЄС в імпорті, %	32,2	30,2	29,6	37,5	41,9	39,0	42,0	48,9	51,1
Сальдо торгівлі з ЄС	-9916	-5741	-8509	-3951	-3248	-2748	-4590	1042	-9095
Коефіцієнт покриття імпорту експортом у торгівлі з ЄС	0,64	0,69	0,66	0,81	0,80	0,88	0,80	1,04	0,72

Розроблено на основі джерела: UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual [31].

Унаслідок світової фінансово-економічної кризи в 2009 р, експорт товарів з України до ЄС у перевищив докризовий рівень (17,6 млрд дол. США у 2008 р.) за підсумками 2018 р., сягнувши 19,6 млрд дол. США. У 2008 р. на ЄС припадало тільки 26,3% українського експорту товарів, то у 2018 р. частка ЄС стала 41,4%, а в 2021 р. товарний експорт з України до ЄС склав 25,7 млрд дол. США або 39,0% від загального експорту. За підсумками 2023 р. експорт в ЄС становив всього 23,4 млрд дол. США, що однак склало 64,6% від загального обсягу експорту товарів у цей рік. Великий дефіцит торгового балансу мав місце у 2008–2013 рр. (5,6–9,9 млрд дол. США). Починаючи з 2014 року, він зменшився до 2,1–4,6 млрд дол. США, унаслідок девальвації національної валюти, скорочення переробної промисловості та падіння купівельної спроможності українського населення, що обмежило попит на продукцію з країн ЄС.

Відповідно, коефіцієнт покриття імпорту експортом у торгівлі з ЄС зріс з 0,62–0,71 у 2008–2013 рр. до 0,80–0,92 у 2014–2021 рр.

У 2022 р. український експорт товарів до ЄС перевищив імпорт на 1,0 млрд дол. США (коефіцієнт покриття 1,04), однак вже за підсумком 2023 р. дефіцит торгового балансу сягнув 9,1 млрд дол. США (коефіцієнт покриття – 0,72). В 2022 р. умовах морської блокади українські експортери реалізувати свою продукцію на світові ринки транзитом через ЄС, використовуючи логістичні хаби європейських країн, а в 2023 р. потреба у такому транзиті об’єктивно зменшилася, а вартість імпортованої продукції суттєво зросла.

За даними Державної служби статистики, обсяги товарного імпорту в Україну у 2023 році збільшились на 6,7%, тоді як вартісні – на 15,2%; водночас обсяги експорту знизилися на 4,8%, а вартісні – на 18,5%. Це зумовлено товарною структурою вітчизняного експорту до ЄС, а також змінами у цій структурі протягом останніх років (рис. 2.3).

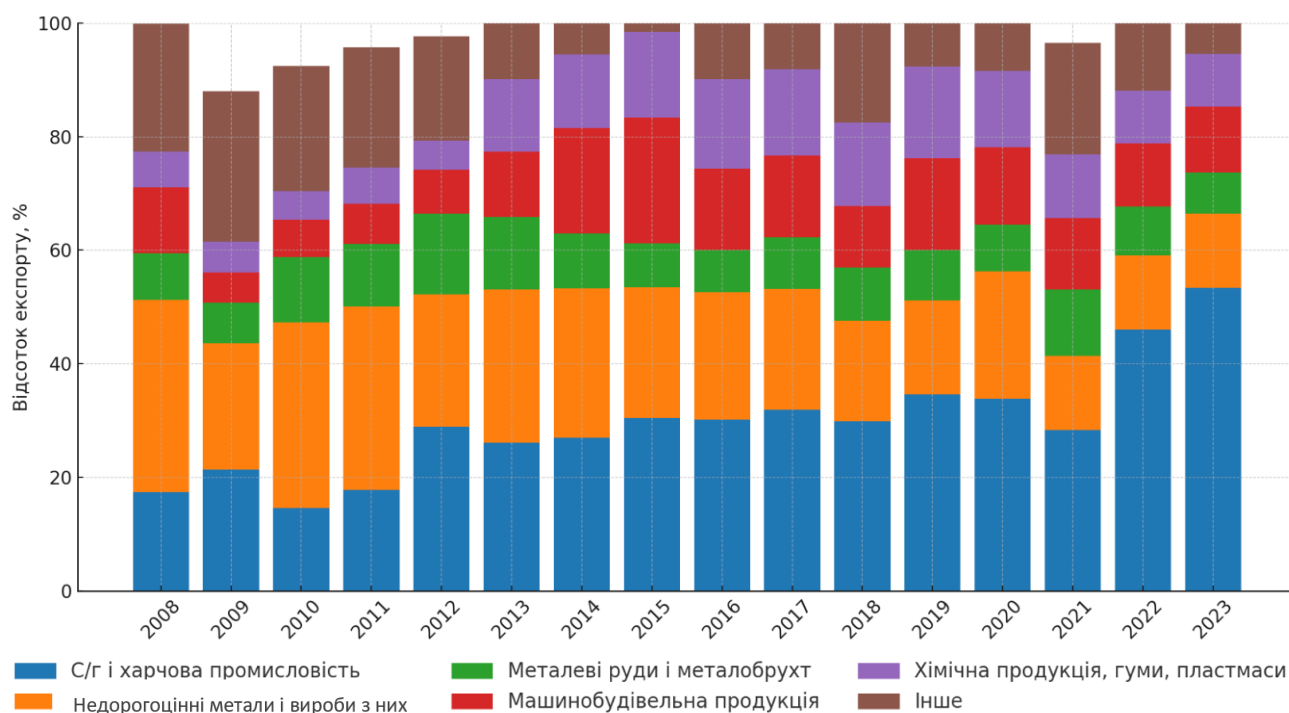

Рисунок 2.3 – Динаміка товарної структури експорту України до ЄС у 2008–2023 рр., %

Розроблено на основі джерела: UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual[31].

Спостерігається зростання експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості з України до ЄС. У 2008–2011 рр. вона складала 14,6–21,3% поставок до ЄС, а у 2012 р. зросла до 28,9% й надалі, збільшилася до 33,8% у 2020 р. Поставки кукурудзи за даними Eurostat, у 2008–2020 рр. зросли з 1,18 млн до 8,76 млн т, і соняшникової олію, експорт якої до ЄС у зріс з 30,2 тис. до 117,7 тис. т. Під час широкомасштабної війни транспортно-логістичні мережі Європи забезпечують транзит української сільгосппродукції, статистика зафіксувала значне збільшення українського аграрного експорту до ЄС. Товари сільського господарства і харчової промисловості в експорті з України до ЄС зросли до 53,4% за підсумками 2023 р.

Україна збільшила експорт в ЄС металобрухту і металевих руд. За даними Eurostat, країни ЄС у 2008 р. завезли з України 11,48 млн т руд і залізних концентратів, а в 2021 р. поставки склали 16,45 млн т. Валютна виручка українських експортерів за цю сировину у 2008 р. становила 1,36 млрд дол. США, а у 2021 р. – майже 2,8 млрд дол. США (зростання більш ніж удвічі). Після вторгнення експорт залізних руд і концентратів до ЄС знизився. У 2023 р. він становив 13,57 млн т (на 17,5% менше ніж у 2021 р.). Експорт металобрухту у 2008–2021 р. зріс з 16,8 тис. до 70,2 тис. т, а у 2023 р. сягнув 178,0 тис. т.

Частка машинобудівної продукції в експорті з України до ЄС протягом 2008–2021 рр. була в діапазоні 11,6–17,3% та поступово збільшувалася. Це поставки комплекти проводів для свічок запалювання та комплекти проводів інших типів, що використовуються в транспортних засобах (код 8544 30 за УКТЗЕД), а також електроводонагрівачі для приготування кави або чаю (код 8516 71 за УКТЗЕД).

У 2021 р. Україна експортувала до країн ЄС 54,0 тис. т лише проводів для транспортних засобів, та отримала 1,44 млрд дол. США валютної виручки. У 2008–2021 рр. експорт збільшився у 2,6 рази, у вартісному – у 2,9 рази. На цю товарну позицію у 2021 р. припало 41,9% всього експорту машинобудівної продукції з України до ЄС. Слід зазначити, що цей експорт не відображає потенціал розвитку українського машинобудування.

В умовах широкомасштабного вторгнення ряд міжнародних автовиробників зупинили або скоротили обсяги виробництва комплектів проводів в Україні. Експорт продукції зменшився до 48,1 тис. т у 2022 р. і 24,0 тис. т у 2023 р. Отже і частка продукції машинобудування в українському експорті до ЄС зменшилася до історичних мінімумів у 11,1% в 2022 р. та 9,3% у 2023 р. За підсумками I кварталу 2024 р. експорт комплектів проводів в Україні склав 2,29 тис. т, що у 3,3 рази менше ніж у I кварталі 2023 р. Отже, тенденція до зниження частки машинобудівної продукції в українському експорті до ЄС зберігається.

Експорт електроводонагрівачів до ЄС розпочався наприкінці 2016 р. У 2017 р. Україна експортувала до Угорщини понад 4,2 млн од. водонагрівачів. До 2021 р. поставки зросли до 6,0 млн од. на суму 300,9 млн дол. США. Однак у 2022 р. вітчизняний експорт електроводонагрівачів зменшився до 5,2 млн од. За підсумками 2023 р. він упав до 3,36 млн од., реалізація яких принесла всього 172,0 млн дол. США валютної виручки.

Український експорт до ЄС продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей різко скоротився у період 2015–2020 рр., зменшилися поставки добрив, продуктів органічної і неорганічної хімії, полімерних матеріалів. У 2021 р. українські поставки відновилися і сягнули 1,47 млрд дол. США. Однак у 2022–2023 рр. експорт добрив майже припинився, а експорт продуктів органічної та неорганічної хімії впав приблизно вдвічі. Загалом частка хімічної продукції в товарному експорті України до ЄС досягла максимуму у 2011 р., сягнувши 6,4%. За підсумками 2021 р. вона складала 4,5%, а в 2023 р. – лише 2,8%. Загалом частка продукції переробної промисловості в українському експорті до ЄС протягом 2008–2021 рр. зменшилася з 60,6% до 53,7%, а в 2023 р. скоротилася до 34,7%. У той же час відбулася технологічна примітивізація експорту (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Динаміка експорту товарів переробної промисловості з України до ЄС за рівнем технологічності у 2008–2023 рр.

Показники	Одиниці	2008	2012	2016	2020	2021	2022	2023
Експорт товарів до ЄС	млн \$	17624,6	16570,2	13182,9	17954,5	25709,8	28028,8	23392,8
Експорт товарів переробної промисловості, у т. ч.:	млн \$	10673,7	8351,8	7150,8	9185,4	13816,2	10841,7	8113,9
	%	60,6	50,4	54,2	51,2	53,7	38,7	34,7
Ресурсомісткі товари	млн \$	1667,3	1188,3	1331,1	2455,4	3184,8	2893,9	2051,8
	%	15,6	14,2	18,6	26,7	23,1	26,7	25,3
Низькотехнологічні товари	млн \$	6440,6	4938,0	4021,9	4321,2	7361,1	4954,7	3814,6
	%	60,3	59,1	56,2	47,0	53,3	45,7	47,0
Товари, вироблені на основі технологій середнього рівня	млн \$	754,8	531,4	566,3	1444,7	1772,1	1754,1	1451,5
	%	7,1	6,4	7,9	15,7	12,8	16,2	17,9
Високотехнологічні товари	млн \$	1682,3	1537,4	706,8	964,2	1498,2	1239,0	795,9
	%	15,8	18,4	9,9	10,5	10,8	11,4	9,8

1. Примітка 1: Товари переробної промисловості тут відповідає групі «Manufactured goods» за класифікацією ЮНКТАД, яка охоплює продукцію переробних галузей, крім виробництва продуктів харчування і нафтопродуктів.
2. Примітка 2: Виробництво комплектів проводів для автотранспортних засобів тут віднесено до низькотехнологічних товарів.
3. Розроблено на основі джерела: UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual. [31]

Україна збільшила експорт до ЄС продукції деревообробної промисловості (у 4,5 рази у період 2008–2021 рр.; у 2022 р. експорт зріс на 16,8% до попереднього року та досяг майже 1,0 млрд дол. США), меблів (у 6,4 рази протягом 2008–2021 рр.), виробів зі скла (у 4,9 рази), текстильних виробів (у 2,4 рази). Нарощування експорту вказаної продукції відбувалося послідовно, незважаючи на проблеми всередині країни. Експорт товарів переробної промисловості до ЄС зріс з 15,6% у 2008 р. до 26,7% у 2022 р. але у 2023 р. обсяги експорту таких товарів суттєво скоротилися.

Експорту переробної продукції з України до ЄС у досліджуваний період скоротилася з 60,3% до 47,0%, зменшилися поставки недорогоцінних металів і виробів з них, а після широкомасштабного вторгнення додалося ще падіння експорту комплектів проводів.

Експорт високотехнологічної продукції складає найменшу частку і має тенденцію до зниження в аналізований період як в абсолютному (з 1,68 млрд до 0,79 млрд дол. США), так і у відносному (з 15,8% до 9,8%) вимірах. Це падіння експорту телекомунікаційного обладнання і запчастин до нього, складних хімічних сполук та полімерних матеріалів, літальних апаратів. Стабільні позиції у цьому сегменті продовжують посідати лікарські засоби (зокрема, за кодом 3004 УКТЗЕД). Їх поставки до ЄС з України від початку широкомасштабного вторгнення зросли на 43,9%, з 304,2 т у 2021 р. до 437,7 т у 2023 р.

У географічному розрізі основними країнами спрямування товарного експорту з України до країн-членів ЄС у 2023 р. стали Польща, на яку припало 20,3% відповідних поставок і яка стала найбільшим торговельним партнером України серед усіх країн світу, Румунія (16,1%), Німеччина й Іспанія (по 8,6%), Італія (6,6%), Нідерланди (6,4%), Угорщина (5,1%), Словаччина (4,6%) і Чехія (4,3%). На решту країн ЄС припало менше п'ятої частини експорту (рис. 2.4).

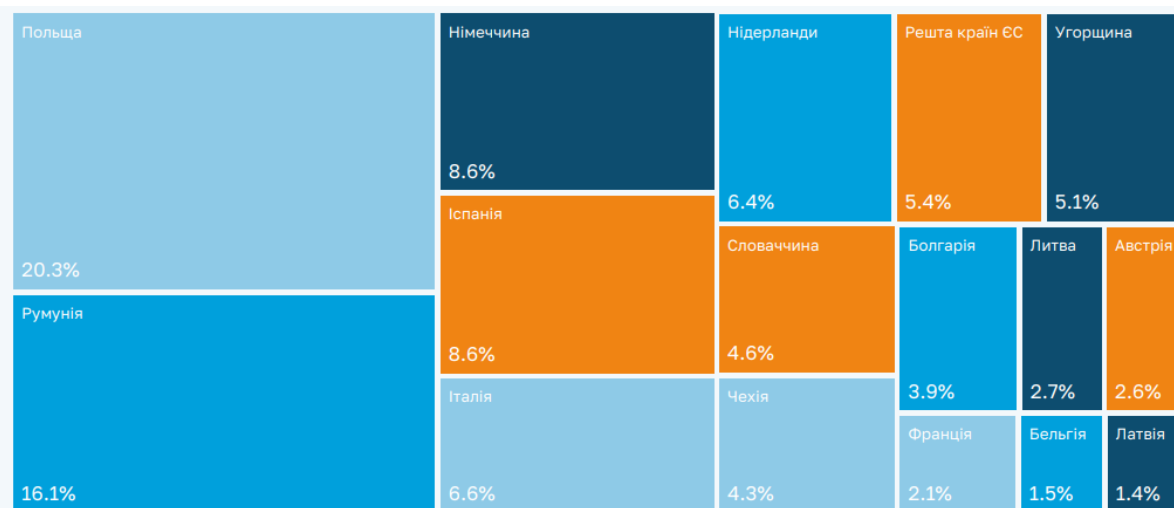

Рисунок 2.4 – Географічна структура товарного експорту України до ЄС у 2023 р.

Розроблено на основі джерела: UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual. [31].

До Польщі Україна експортує: соняшникову, соєву та ріпакову олію, насіння ріпаку, макуху з переробки сої та насіння соняшнику, залізні концентрати і руди, кукурудзу, пшеницю, соєві боби, столярні і теслярські вироби з деревини, листи для облицювання, ДСП і розпиляні лісоматеріали.

До Румунії Україна експортує ті товари щодо Польщі а також цукор, гарячекатані прутки з вуглецевої сталі, деревину паливну.

До Німеччини Україна експортує: насіння ріпаку і соєві боби, кукурудзу, соняшникову олію, безшовні металеві труби, натуральний мед, фруктові соки, дріт з вуглецевої сталі, тару з деревини.

До Іспанії Україна експортує в основному кукурудзу, пшеницю, ячмінь, соняшникову олію та макуху з насіння соняшнику, цукор, насіння ріпаку та соняшнику, чавун, феросплави, безшовні металеві труби, напівфабрикати з вуглецевої сталі, плоский прокат.

Після широкомасштабного вторгнення географія вітчизняного експорту товарів до країн ЄС зросла наприклад до Польщі у 2023 р. ця частка зросла до 20,3%. До Румунії – з 4,8% до 16,1%, морські порти цієї країни стали основним логістичним центром для транзиту української продукції на ринки третіх країн. Зросла частка Іспанії – з 7,2% до 8,6% але зменшилась частка експорту до Німеччина (з 11,5% до 8,6%), Угорщина (з 7,5% до 5,1%) та Нідерланди (з 8,9% до 6,4%), що пов'язано, насамперед, зі скороченням вітчизняного експорту комплектів проводів для транспортних засобів та електроводонагрівачів для приготування кави або чаю.

Станом на 2023 р. Україна мала зовнішні торговельні зв'язки з дев'ятьма країнами ЄС (у 2019 р. таких партнерів серед країн ЄС було чотирнадцять). Найбільше додатне сальдо Україна традиційно зберігає з Румунією (майже 2,2 млрд дол. США), Іспанією (1,1 млрд), Нідерландами (455,7 млн), Португалією (153,3 млн) та Австрією (69,9 млн). Незначні обсяги профіциту спостерігаються також у торгівлі з Мальтою, Кіпром, Хорватією.

З рештою 18 країнами ЄС Україна має від'ємне сальдо в торгівлі товарами. Серед цих країн є Німеччина, з якою Україна у 2023 році мала дефіцит торгового балансу у понад 3,0 млрд дол. США. Дефіцит у торгівлі з Польщею, Грецією, Болгарією і Францією перевищує 1 млрд дол. США.

Найменш збалансованими є торговельні відносини між Україною та Ірландією, оскільки вітчизняний експорт до цієї країни покриває лише 8% вартості імпорту, що надходить звідти (коефіцієнт покриття імпорту експортом 0,08). Також вкрай низькі значення цього коефіцієнту спостерігаються у торгівлі з Швецією (0,1), Фінляндією (0,16), Грецією (0,19), Словенією і Францією (по 0,27). Валютна виручка від експорту українських товарів до Німеччини лише на 40% покриває валютні витрати на імпорт німецьких товарів в Україну.

Структура товарного імпорту з ЄС в Україну р: у 2023 р. він налічував 4647 видів товарних позицій, а український експорт до ЄС у 2023 р. здійснювався лише за 3555 видами товарних позицій, з яких у топ-20 було сконцентровано 57,8% вартості поставок на європейські ринки. По-друге, в імпорті переважає частка продукції машинобудування та хімічної і пов'язаних з нею галузей, а після широкомасштабного вторгнення – також нафтопродукти (рис. 2.5).

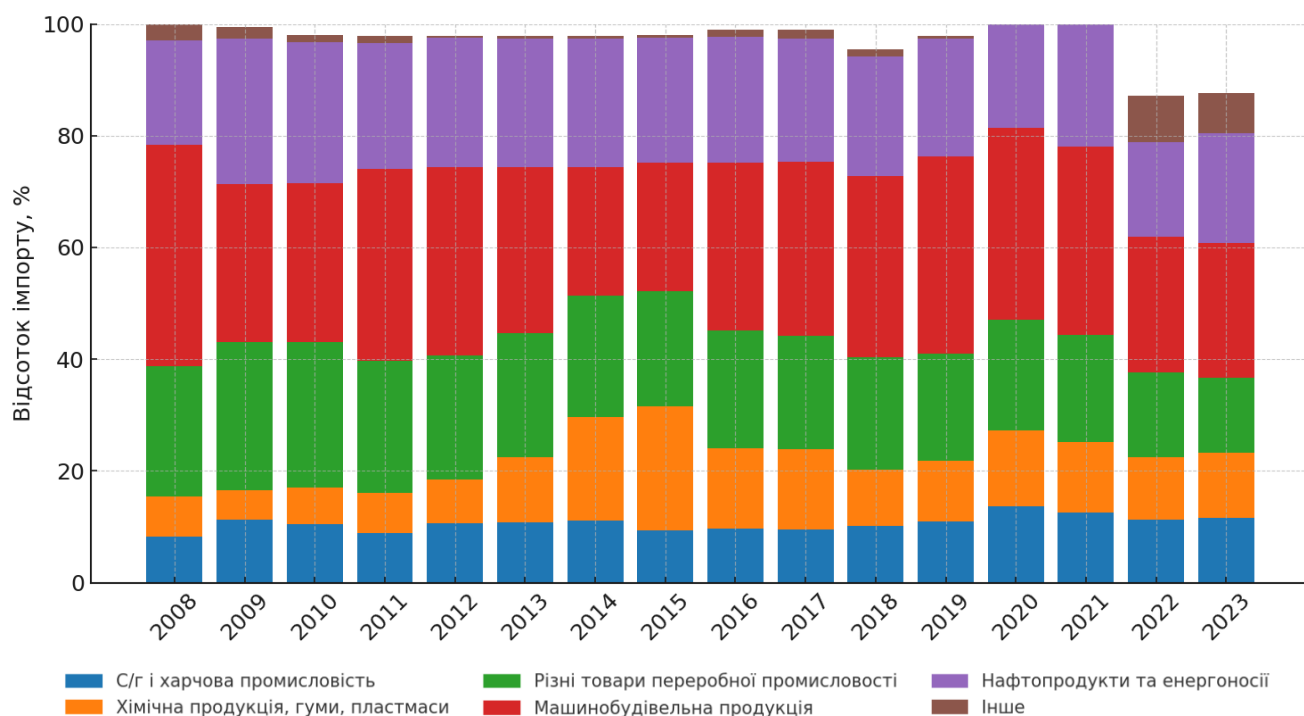

Рисунок 2.5 – Динаміка товарної структури імпорту України з ЄС у 2008–2023 рр., %

Розроблено на основі джерела: UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual. (Last updated 24 Oct. 2023). Державна служба статистики України. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/> [31].

Основу машинобудівного імпорту в Україну з країн ЄС становлять пасажирські і вантажні автомобілі та частини до них, електричні напівпровідники й електрична апаратура, насоси, компресори, електрогенераторні установки та обертові електричні перетворювачі, різне механічне обладнання, трактори та інша самохідна техніка для використання у сільському господарстві тощо. Так, у 2008 р. Україна імпортувала з ЄС 111,6 тис. легкових авто, у 2014–2015 рр. цей імпорт обвалився до 28,0–28,2 тис. авто, однак відтоді постійно зростає, досягнувши 207,9 тис. авто у 2021 р. та 238,6 тис. авто за підсумками 2023 р. Цьому сприяла політика повної відкритості вітчизняного ринку, включаючи і податкові пільги, в тому числі для вживаних автомобілів. Щодо імпорту тракторів, то у 2008 р. він сягнув 48,3 тис. од, та вже до 2014 р. скоротився до лише 3,9 тис. од. Імпортні поставки тракторів з ЄС поступово зростали і досягли 15,2 тис. од. у 2021 р. та 21,6 тис. од. у 2023 р.

У вартісному обсязі загальний машинобудівний імпорт з ЄС склав 9,4 млрд дол. США у 2021 р., що на 13,5% менше ніж у 2008 р. У 2023 р. цей імпорт зменшився до 8,2 млрд дол. США, що на 12,9% менше ніж перед широко-масштабним вторгненням.

Імпорт з ЄС продукції хімічної і пов'язаних з нею галузей представлений у першу чергу фармацевтичними продуктами і препаратами, парфумерними і косметичними препаратами, продуктами побутової хімії, первинними полімерними матеріалами та напівфабрикатами з них, азотовмісними добривами, інсектицидами й іншими засобами захисту рослин. Різке збільшення частки продукції паливно-енергетичного комплексу у 2014–2015 рр. до 18,6–22,2% пов'язане з організацією реверсних поставок природного газу за країн ЄС, а протягом 2022–2023 рр. - з переорієнтацією на європейські ринки нафтопродуктів після розриву торговельних зв'язків із РФ та Білоруссю. Зокрема, поставки важких і середніх дистилатів нафти (насамперед дизельного пального) з ЄС в Україну у 2023 р. сягнули 3,89 млн т, що майже утричі більше ніж у 2021 р. (1,35 млн т); щодо легких дистилатів (бензин), то їх імпорт зріс до 1,09 млн т у 2023 р. порівняно з 647,8 тис. т двома роками раніше.

Частка товарів переробної промисловості (за винятком харчової і ПЕК) у імпорті з ЄС в Україну у 2008 р. сягала 80,7%, скоротилася під час економічної кризи та започаткування практики поставок природного газу у 2014–2015 рр. (64,9–67,3%) та поступово зросла до 75,1% у 2021 році.

Після широкомасштабного вторгнення вона впала до 55,9%, вартісні обсяги такого імпорту зменшились з 21,1 млрд дол. США у 2021 р. до 15,1 млрд дол. США у 2022 р. (падіння на 28,4% у вартісному вираженні). Відновилося у 2023 р. – до 18,7 млрд дол., склавши 57,6% у структурі імпорту з ЄС (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Динаміка імпорту товарів переробної промисловості в Україну з ЄС за рівнем технологічності у 2008–2023 рр.

Показники	Одиниці	2008	2012	2016	2020	2021	2022	2023
Експорт товарів до ЄС	млн \$	17 625	16 570	13 183	17 955	25 710	28 029	23 393
Експорт товарів переробної промисловості, у т. ч.:	млн \$	10 674	8 352	7 151	9 185	13 816	10 842	8 114
	%	61	50	54	51	54	39	35
Ресурсомісткі товари	млн \$	1 667	1 188	1 331	2 455	3 185	2 894	2 052
	%	16	14	19	27	23	27	25
Низькотехнологічні товари	млн \$	6 441	4 938	4 022	4 321	7 361	4 955	3 815
	%	60	59	56	47	53	46	47
Товари, вироблені на основі технологій середнього рівня	млн \$	755	531	566	1 445	1 772	1 754	1 452
	%	7	6	8	16	13	16	18
Високотехнологічні товари	млн \$	1 682	1 537	707	964	1 498	1 239	796
	%	16	18	10	11	11	11	10

Примітка: «товари переробної промисловості» тут відповідає групі “Manufactured goods” за класифікацією ЮНКТАД, яка охоплює всю продукцію переробних галузей, окрім виробництва продуктів харчування і нафтопродуктів.

Розроблено на основі джерела: UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual [31.]

Частка товарів в імпорті продукції переробної промисловості з ЄС в Україну протягом 2008–2022 рр. перебувала в діапазоні 9,9–14,4%. Відповідний сегмент продукції представлений передусім папером, картоном та виробами з них, текстилем, будівельними керамічними матеріалами, деревоволокнистими (MDF) та деревостружковими плитами (ДСП).

Низькотехнологічні товари становлять 7,4–9,8% переробного імпорту в Україну з ЄС. Ця категорія поставок складається передусім із плаского прокату з вуглецевої сталі, виробів з недорогоцінних металів, частка яких зросла не останню чергу через руйнування та втрату відповідних виробничих потужностей на сході України, а також причепів і напівпричепів.

Найбільшу частку в імпорті переробної продукції з ЄС в Україну мають товари, що виготовляються на основі технологій середнього рівня. У роки більш сприятливої кон'юнктури ця частка складала 42,8–47,5%; у кризові періоди (2009 р. та 2014–2015 рр.) вона зменшувалася до 34,1–37,3% внаслідок просідання попиту на продукцію сільськогосподарського машинобудування, легкові і вантажні авто, частини до них, а також різне механічне обладнання, що формує основу імпорту середніх технологій з ЄС в Україну. У 2022 р. імпорт цієї продукції зменшився пропорційно до зменшення поставок усієї продукції переробної промисловості, тому його частка склала 44,0%. А у 2023 р. збільшився також пропорційно збільшенню закупівель такої продукції, склавши 44,6% у загальному обсязі.

Частка високотехнологічних товарів у структурі імпорту продукції переробної промисловості в Україну з ЄС протягом 2008–2023 рр. зросла з 29,4% до 36,2%. Це зумовлено стабільно високим попитом на фармацевтичні препарати, засоби захисту рослин і хімічні добрива, складні хімічні сполуки, вимірювальні прилади та медичне обладнання, складні полімери і вироби з пластмас. За цими видами товарів спостерігається відчутний рівень імпортозалежності України у торгово-економічних відносинах з країнами ЄС.

На противагу експорту, імпорт з країн ЄС після широкомасштабного вторгнення став дещо більш диверсифікованим у географічному розрізі. Якщо у 2019 р. на трьох найбільших партнерів з ЄС припало 48,0% поставок, то у 2023 р. цей показник склав 42,8%. В імпорті за цей період лише незначно зросла частка Польщі (з 16,7% до 20,2%), натомість частка Італії зменшилась з 8,6% до 7,0%, а Німеччини – з 22,7% до 15,6%.

У вартісних обсягах імпорту товарів з Німеччини у 2023 р. склав 5,06 млрд дол. США, що на 2,1% менше ніж у 2019 р. (5,17 млрд дол. США).

Станом на 2023 р. Україна мала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами з дев'ятьма країнами ЄС (у 2019 р. таких партнерів серед країн ЄС було чотирнадцять). Найбільше додатне сальдо Україна традиційно зберігає з Румунією (майже 2,2 млрд дол. США), Іспанією (1,1 млрд), Нідерландами (455,7 млн), Португалією (153,3 млн) та Австрією (69,9 млн).

Незначні обсяги профіциту спостерігаються також у торгівлі з Мальтою, Кіпром, Хорватією з рештою 18 країнами ЄС Україна має від'ємне сальдо в торгівлі товарами. Серед цих країн особливо виділяється Німеччина, з якою Україна у 2023 році мала дефіцит торгового балансу у понад 3,0 млрд дол. США. Дефіцит у торгівлі з Польщею.

Найменш збалансованими є торговельні відносини між Україною та Ірландією, оскільки вітчизняний експорт до цієї країни покриває лише 8% вартості імпорту, що надходить звідти (коефіцієнт покриття імпорту експортом 0,08). Також вкрай низькі значення цього коефіцієнту спостерігаються у торгівлі з Швецією (0,1), Фінляндією (0,16), Грецією (0,19), Словенією і Францією (по 0,27). Валютна виручка від експорту українських товарів до Німеччини лише на 40% покриває валютні витрати на імпорт німецьких товарів в Україну Грецією, Болгарією і Францією перевищує 1 млрд дол. США.

2.3 Дослідження співпраці України з країнами ЄС в інвестиційній сфері

Інвестиційна співпраця з країнами Європейського Союзу має визначальне значення для України, особливо в умовах повномасштабної війни та необхідності економічного відновлення. ЄС виступає не лише основним торговельним партнером, а й провідним джерелом капіталовкладень, які сприяють оновленню промислових потужностей, розвитку інфраструктури, впровадженню інновацій та посиленню економічної стабільності. Європейські компанії демонструють високу обізнаність щодо специфіки українського ринку, користуються інструментами

захисту інвестицій та орієнтуються на реалізацію проєктів із високим рівнем доданої вартості. Завдяки цьому їхня участь у національній економіці є не лише фінансово значущою, а й критично важливою для її довгострокової трансформації.

За даними Національного банку України, у 2024 році найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій з країн ЄС забезпечили Кіпр, Нідерланди, Польща, Франція та Австрія. Перше місце посідає Кіпр із вкладеннями, що перевищують 1 млрд дол. Однак він скоріше є транзитним хабом для реінвестування українського походження коштів, завдяки сприятливим податковим умовам та правовим механізмам захисту інвестицій. Далі йдуть Нідерланди – 665 млн дол, Польща – 172,5 млн дол, Франція – 151,1 млн дол, а також Австрія – 150,7 млн дол. Сукупно ці країни забезпечили понад 80% європейських інвестицій в Україну протягом року. Такий розподіл акцентує на провідній ролі окремих держав ЄС у фінансуванні економічного розвитку та підтримці стійкості України в умовах кризи (рис. 2.8).

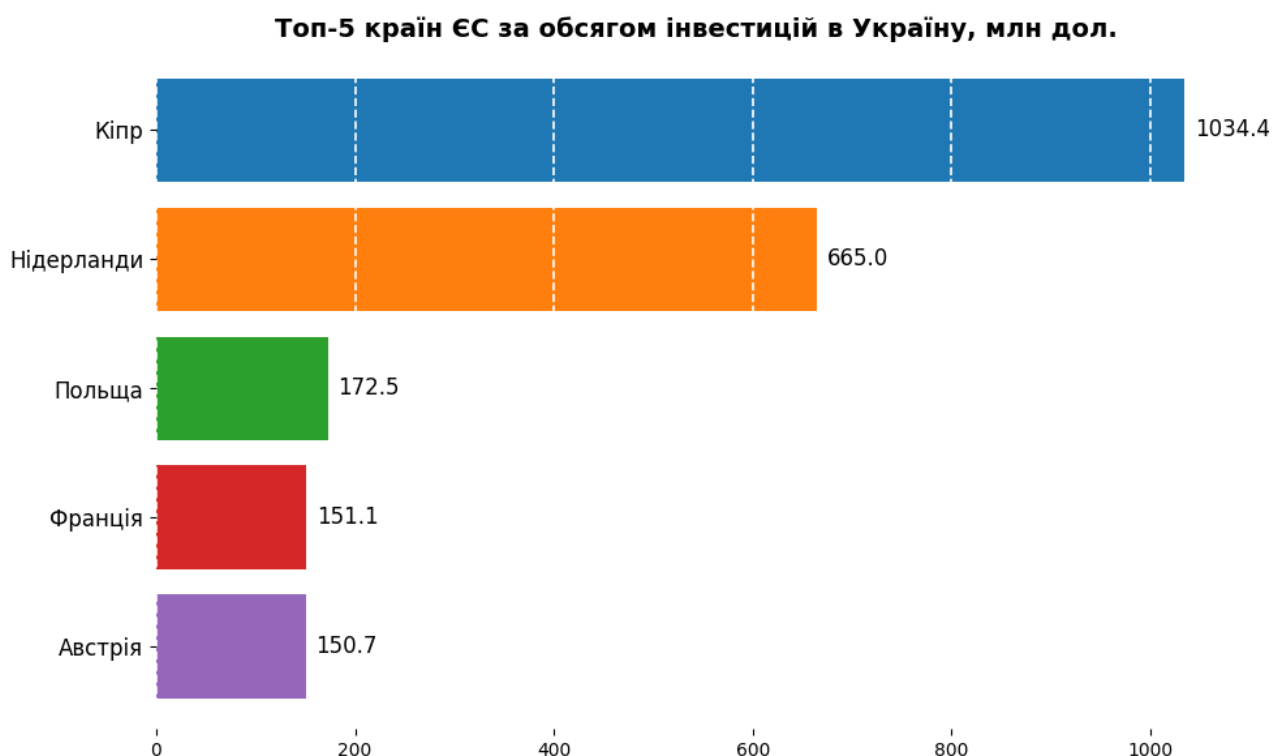

Рисунок 2.8 – ТОП-5 країн ЄС за обсягом інвестицій в Україну у 2024 р., МЛН ДОЛ.

Джерело: сформовано за даними НБУ [32].

Станом на початок 2024 року **найбільші обсяги інвестицій українських секторах** були спрямовані у промисловість, торгівлю, фінансову сферу та сектор нерухомості. Зокрема, у виробничу промисловість надійшло 819,3 млн дол, в оптову та роздрібну торгівлю – 778,0 млн дол, а в переробну галузь – 767,0 млн дол. Фінансова та страхова діяльність залучила 742,5 млн дол, а операції з нерухомим майном – 362,6 млн дол. Вагомі вкладення також отримали сектори професійних, наукових і технічних послуг (178,1 млн дол), транспорту й логістики (118,3 млн дол) та тимчасового розміщування і харчування (100,3 млн дол).

Ці дані відображені на рис. 2.9.

Рисунок 2.9 – Загальні обсяги ПІІ в Україну за видами економічної діяльності, млн дол.

Джерело: сформовано за даними НБУ [32].

Якщо говорити саме про найбільші європейські компанії, які інвестували впродовж 2023-2024 рр., то серед них було декілька:

Компанія Veon (Київстар), що має нідерландське походження, інвестувала \$310 млн у сектор ІТ та комунікацій – це одна з найбільших інвестицій у цифрову інфраструктуру за цей період.

Люксембурзька металургійна компанія ArcelorMittal Kryvyi Rih інвестувала \$192,5 млн у зелену металургію, а також додатково \$130 млн у 2023 році на модернізацію металургійних потужностей у Кривому Розі. Сукупно це понад \$322,5 млн. Польська компанія Laude вклала \$109,6 млн у транспорт і логістику, продемонструвавши участь країн-сусідів у розвитку української інфраструктури.

Французький готельний оператор Ассор інвестував \$74,2 млн у сектор послуг, зокрема в готельний бізнес, а французька інвестиційна компанія NJJ Capital SAS – понад \$525 млн у придбання активів Turkcell в Україні, включно з телекомунікаційним сектором. Австрійський Raiffeisen Bank International AG отримав 107 млн євро для підтримки операцій в Україні та залишається одним з основних європейських фінансових інститутів, що працюють в країні під час війни. Також німецька компанія Bayer у 2023 році інвестувала 65 млн євро у розвиток агробізнесу та агротехнологій, підтримуючи модернізацію сільського господарства в Україні [33]. (Рис. 2.10)

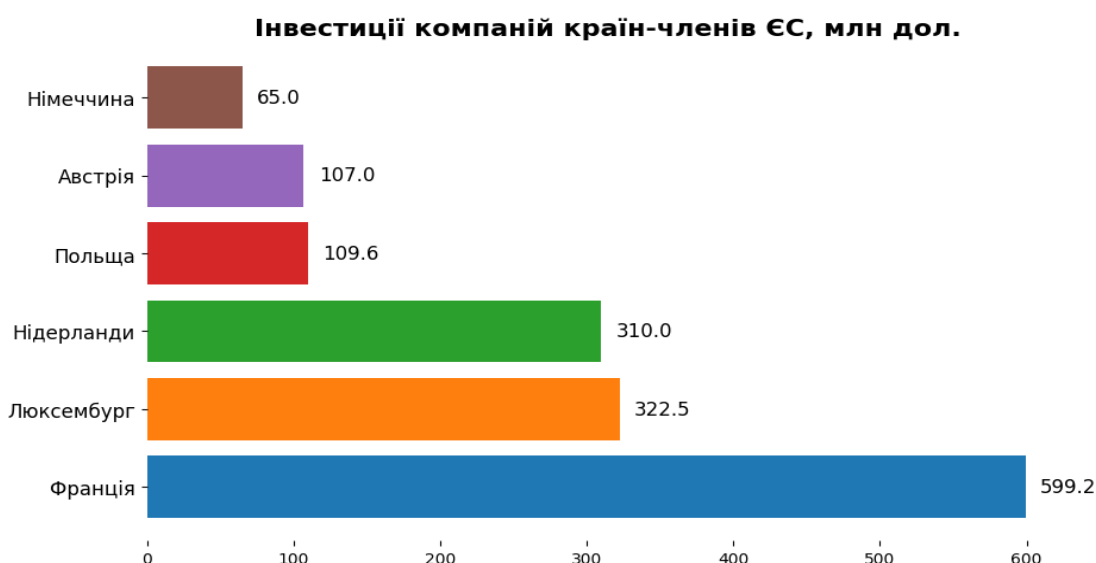

Рисунок 2.10 – Інвестиції компаній країн ЄС у 2023-2024 р.р., млн дол

Джерело: сформовано на основі даних [33].

Найбільше інвестиційних угод у 2024 році спостерігалось в технологічному, аграрному секторах та у сфері придбання іноземними компаніями державного майна України. Зокрема, французька інвестиційна компанія NJJ Holding придбала за \$120 млн провайдера зв'язку та платного телебачення "Датагруп-Volia". Також група Saint-Gobain вклала 11 млн євро у будівництво заводу будівельних сумішей, а оператор Ассог оголосив про відкриття готелів Novotel у Львові та Києві до кінця 2025 року, плануючи також запуск готелю ibis у Хмельницькому.

Німеччина залишається одним із ключових технологічних та оборонно-промислових партнерів України. Концерн Rheinmetall планує створити спільне виробництво боєприпасів і збудувати чотири заводи. Компанія Quantum-Systems GmbH вже відкрила завод із виготовлення розвідувальних БПЛА, інвестувавши 6 млн євро, а ArcelorMittal Construction Germany готується до запуску виробництва будматеріалів у Києві з обсягом інвестицій у 40 млн євро. Додатково, компанія Notus Energy реалізує проєкт вітроелектростанції на 300 МВт в Одеській області.

Серед інших країн ЄС варто відзначити Ірландію, де компанія CRH інвестувала \$80 млн у виробництво будівельних матеріалів, а також Фінляндію – Reikko Group реалізує проєкт зі створення заводу композитних конструкцій у Білій Церкві. Ці приклади свідчать про довіру європейських бізнесів до українського ринку та їхню готовність інвестувати в його стратегічні сектори [33].

Головними перевагами, що спонукають інвесторів вкладатися в економіку України є:

1. **Гарантії та страхування** – програми G7, ЄС, EBRD, MIGA мінімізують ризики, зокрема через воєнне страхування (наприклад, UNITY знизило страхові ставки для перевезень). Також є всілякі програми підтримки – ними можна скористатись і заробити.
2. **Дешеві активи** – зниження вартості нерухомості та виробничих потужностей створює можливості для вигідних придбань та розширення бізнесу (як у Metinvest, Ferrexpo).

3. **Відновлення після війни** – потенціал інвестицій у майбутню реконструкцію складає понад \$500 млрд. Тож іноземні компанії хочуть бути присутніми вчасно в Україні, щоб виграти від цих можливостей.
4. **Енергетична незалежність Європи:** Україна – ключовий гравець у сфері відновлюваної енергетики, насамперед, у сонячній, вітровій та біоенергетиці, а також у виробництві водню. [33].

Щодо стратегій виходу на ринок залежно від рівня прийнятного ризику, наявних ресурсів і галузевої спеціалізації можна виділити такі:

1. **Торговельні відносини:** Експорт товарів або послуг в Україну чи імпорт української продукції може бути низькоризиковим способом випробувати ринок, особливо в таких секторах, як агротехнології, машинобудування чи товари народного споживання.
2. **Участь у тендерах на відбудову:** Міжнародні донори та українські державні установи оголошують тендери у всіх секторах відбудови, часто відповідно до міжнародних стандартів закупівель.
3. **Державноприватне партнерство (ДПП):** Уряд України та органи місцевого самоврядування активно шукають міжнародних партнерів для реалізації інфраструктурних та комунальних проєктів, які підтримуються багатостороннім фінансуванням та страховкою від воєнних ризиків.
4. **Представництва:** Для компаній, яким потрібна фізична присутність без реєстрації юридичної особи, представництво може сприяти дослідженню ринку, взаємодії з урядом та передінвестиційній діяльності.
5. **Спільні підприємства та стратегічні партнерства:** Особливо у виробничому, інфраструктурному чи високотехнологічному секторах, спільні підприємства з надійними українськими партнерами можуть забезпечити доступ до ринку, локальні знання та розподіл ризиків. Такі підприємства (юридичні або фактичні) можуть також брати участь у державних закупівлях, масштабних проєктах з відбудови, угодах про розподіл продукції у сфері корисних копалин або інших тендерах.

6. **Ліцензування та франчайзинг:** Зростаюча споживча база України та міський середній клас створюють сприятливі умови для міжнародних брендів, особливо у роздрібній торгівлі, громадському харчуванні та освіті.
7. **Дочірні компанії та інвестиції з нуля:** Пряма інвестиція шляхом створення місцевої компанії, промислового підприємства або сервісного центру може бути доцільною для довгострокових стратегій, особливо у західних і центральних регіонах України [5].

2.4. Напрямки вдосконалення торгово-економічних відносин України з ЄС

Розвиток торгово-економічних відносин України та Європейського Союзу є надзвичайно актуальним. Крім економічних викликів, таких як необхідність адаптації до стандартів та норм ЄС, важливими є й політичні, соціальні, що впливають на ефективність подальшого розвитку торговельних відносин. Ці виклики потребують комплексного підходу для гарантування сталого розвитку партнерства між Україною та ЄС. У таблиці 2.6 представлено основні виклики та напрямки вдосконалення розвитку торгово-економічних відносин України з ЄС.

Таблиця 2.6 – Основні виклики та напрямки вдосконалення розвитку торгово-економічних відносин України з ЄС

Виклики	Шляхи вирішення
Переважаючий імпорту з країн ЄС над експортом	- Впровадження стратегії імпортозаміщення; - державна підтримка підприємств у машинобудуванні та хімічній промисловості; - надання пільгових кредитів та тимчасових податкових пільг за умови використання українських компонентів; - створення промислових кластерів та індустріальних парків для зниження витрат на логістику.
Географічна диверсифікація	- Розширення торговельних зв'язків із країнами поза межами ЄС; - розвиток ІТ-сектору через освітні програми та податкові пільги; - укладення угод з міжнародними фармацевтичними компаніями для розвитку біотехнологій; - сертифікація продукції для нових ринків; - підтримка органічного виробництва через субсидії та інвестиції.

Продовження таблиці 2.6

Товарна диверсифікація експорту	- Розширення експорту продукції з високою доданою вартістю; - підтримка високотехнологічних секторів (ІТ, біотехнології, органічне виробництво); - сертифікація продукції для відповідності міжнародним стандартам.
Проблематика транспортної інфраструктури	- Масштабна відбудова та модернізація інфраструктури; - впровадження європейських стандартів безпеки, екології та логістики; - залучення інвестицій від ЄС; - реформування управління у транспортній сфері; - модернізація аеропортів, морських портів та залізничної мережі.

Джерело: розроблено на основі даних [35].

По-перше, переважання імпорту з країн ЄС над експортом призводить до зростання залежності української економіки від європейських постачальників та обмежує можливості розвитку внутрішнього виробництва. Значною мірою це виявляється при аналізі структури імпорту, основну частину якого складають машинне обладнання та хімічна продукція.

Зростаюча імпортозалежність, особливо у промисловому секторі, створює ризики для економічної безпеки країни, оскільки внутрішнє виробництво не здатне забезпечити потреби ринку в продукції з розвиненим технологічним потенціалом. Це також спричиняє зниження загального рівня конкурентоспроможності економіки, що потребує впровадження ефективної політики імпортозаміщення та розвитку національних виробничих потужностей [36; 37].

Вирішення цієї проблеми повинно бути комплексним і базуватися на стратегії імпортозаміщення з урахуванням специфіки товарної структури. Пропозиції щодо необхідних змін наведено на рис. 2.16.

Рисунок 2.16 – Стратегії зменшення імпортозалежності від товарів ЄС

Джерело: розроблено на основі даних [38].

По-друге, географічна диверсифікація – Україна дедалі більше залежить від торговельних відносин з кількома країнами Європейського Союзу, зокрема Польщею. Це підтверджується значним зростанням частки Польщі в експорті протягом останніх 10 років. Проте така орієнтація зазвичай призводить до низького рівня диверсифікації ринків збуту, що створює ризики за умови зміни політичних чи економічних умов.

Основною географічною орієнтацією України залишається Європейський Союз, на який припадає вагома частина експорту. Хоча співпраця з ЄС стимулюється угодою щодо асоціації, країни ЄС не можуть повною мірою забезпечити Україну всіма необхідними ринками, особливо в умовах глобальних економічних коливань та внутрішніх криз у європейських країнах. Це створює необхідність пошуку нових партнерів у інших регіонах світу для забезпечення стійкості зовнішньої торгівлі та зниження економічних ризиків [39].

По-третє, товарна диверсифікація експорту України є критично важливим фактором для підвищення економічної стійкості та конкурентоспроможності на ринках. На сьогодні більша частина українського експорту представлена сировинними товарами та продукцією з низькою доданою вартістю, в той час, як імпорт з ЄС, навпаки, включає високотехнологічні товари та промислові продукти, що демонструє відсутність ґрунтовної структурної інтеграції між економіками. Така невідповідність у структурі товарообігу обмежує можливості для більш глибокого економічного співробітництва.

Однією з основних проблем, що стоять на шляху до більш ефективного експортного розвитку, є залежність української економіки від експорту сировини, значна частина якої постачається без попередньої обробки. Це суттєво обмежує потенціал створення високотехнологічних товарів з високою доданою вартістю, здатних стимулювати економічне зростання та посилити інтеграцію України в глобальні технологічні ланцюги. Зокрема, відсутність розвинених виробничих ланцюгів для переробки сировини в більш складні продукти знижує конкурентоспроможність країни на ринку високотехнологічної продукції [40].

Експорт орієнтований на сировину та товари рослинного походження, що підсилює вразливість економічної системи щодо коливань світових цін на ці продукти та змін попиту на постачальників. Для збільшення обсягів експорту Україні необхідно орієнтуватися на більш розвинені країни Європейського Союзу. Країни ЄС мають високий попит на продукцію з високою доданою вартістю, тому Україні доцільно орієнтуватися на такі сектори, як ІТ чи біотехнологія.

По-четверте, проблематика транспортної інфраструктури: дане питання сьогодні постає досить гостро. Країна має обмежену транспортну інфраструктуру для здійснення ефективної торгівлі з ЄС, особливо в умовах військового конфлікту. Подальше погіршення ситуації в інфраструктурі, може ще більше обмежити здатність України до безперебійних поставок товарів в ЄС.

Для вдосконалення торгово-економічних відносин України з ЄС можна запропонувати такі заходи:

1.Забезпечення ЄС стратегічними матеріалами. Україна має значний потенціал посилити безпеку, стійкість та ефективність ЄС у сфері доступу і використання стратегічних добувних матеріалів незамінних у галузі відновлювальної енергетики (виробництво сонячних панелей, вітрових турбін, електротранспорту, енергоощадного освітлювального обладнання), інформаційних і телекомунікаційних технологіях, аерокосмічній галузі, оборонно-промисловому комплексі. Україна традиційно входить до десяти найбільших країн світу за обсягом видобутку титанових, марганцевих, графітних руд, бокситу і глинозему для виробництва алюмінію, а також має підтверджені поклади літію, берилію, нікелю, рідкоземельних елементів, кобальту, гафнію, берилію, ванадію, германію, стронцію, баритів, фосфору, металевого кремнію, польового і плавикового шпату.

Україна може значною мірою допомогти ЄС диверсифікувати забезпечення рядом критичних матеріалів, гарантувати їх цінову стабільність, послабити вразливість ЄС від геополітичних супротивників у найбільш чутливих ланцюгах поставок. У підсумку це посилить стійкість зеленого переходу, прискорить модернізацію ряду стратегічних галузей європейської економіки, поверне ЄС динамізм розвитку і глобальне лідерство на світовій арені.

Беручи до уваги ці перспективи, Україна має всі підстави вимагати належного для себе місця у ланцюгах доданої вартості, побудованих на використанні критичних матеріалів [41].

2.Посилення промислового потенціалу і конкурентоспроможності через співпрацю з ЄС. Перенесення підконтрольних європейським компаніям виробничих процесів і ланцюгів доданої вартості в Україну позитивно вплине на скорочення їхніх транспортно-логістичних витрат завдяки безпосередній географічній близькості до ринку ЄС. Діюча угода про лібералізацію вантажних перевезень між Україною та ЄС є важливим фактором успіху у даному напрямку. Водночас скорочення транспортного плеча сприятиме і боротьбі з кліматичними змінами, оскільки транспортний сектор залишається одним із основних джерел викидів парникових газів, на який припадає близько 20% глобальних викидів CO₂[2]. Розміщення низки виробничих потужностей в Україні дасть можливість європейським компаніям зекономити витрати і на робочу силу, принаймні порівняно з альтернативою повернення виробництва на територію ЄС або сусідніх високорозвинених країн (Великобританія, Норвегія, Швейцарія та ін).

В Україні протягом останніх років було суттєво розширено економічну політику, спрямовану на розвиток промислового виробництва. Відповідний перелік механізмів і засобів охоплює розширення стимулів для інвестицій в облаштування та виробничу діяльність в індустріальних парках (пільгові кредити, податкові пільги, кошти на облаштування парків, компенсація витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж тощо), програму часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, розширення практики страхування зовнішньоторговельних контрактів і інвестицій Експортно-кредитним агентством, застосування критеріїв місцевої складової (локалізації) в публічних закупівлях продукції машинобудування і низка інших інструментів стимулювання господарської діяльності, більшість з яких розроблялась з урахуванням базових принципів та підходів державного регулювання економіки, що лежать в основі економічної політики ЄС.

Система державної підтримки промислового розвитку, яка активно формується в Україні, безперечно, сприяє поліпшенню інвестиційної привабливості країни і може слугувати додатковим фактором підвищення конкурентоспроможності європейських компаній на міжнародних ринках. Водночас поглиблення ними рівня локалізації свого виробництва в Україні буде сприяти розширенню їх доступу до внутрішнього ринку публічних закупівель. Розміщення виробництв й організація ланцюгів поставок в Україні значно спростить участь європейського бізнесу у відбудові інфраструктури, частково чи повністю зруйнованої внаслідок ведення воєнних дій і терористичних обстрілів.

Україна досі зберігає достатній потенціал, щоб посилити технологічну конкурентоспроможність Європи в оборонно-промисловому комплексі, авіакосмічній галузі, цифровій трансформації й інших стратегічних секторах, у яких спостерігається найбільша вразливість ЄС в контексті стратегічної автономії. Участь у найбільшому воєнному конфлікті з часів Другої світової війни сприяла розробленню новітніх видів озброєнь, модернізації і новим методам використання традиційної воєнної техніки та обладнання, накопиченню унікальних знань та ноу-хау у використанні безпілотних літальних апаратів (БПЛА), реактивної артилерії, ракетних комплексів і низки інших засобів ураження. Водночас Україна продовжує значною мірою зберігати кадровий та технологічний потенціал з виробництва космічних комплексів (ракети-носії, космічні апарати, наземні центри управління і обробки даних) і більшості авіаційних платформ (для космічних кораблів багаторазового використання, пасажирських та військово-транспортних), проведення наукових досліджень і розробок, організації виробництва, експлуатації ракетно-космічної та авіаційної техніки й утилізації [41].

3.Забезпечення продовольчої безпеки та стійкості. Глобальні виклики і кризи посилюють напругу і на самому продовольчому ринку країн ЄС:

- протидія кліматичним змінам та енергетичній кризі підштовхує до розвитку виробництва біопалива, що потребує дедалі більших земельних угідь для одержання необхідної біомаси;

- політика зменшення викидів парникових газів від використання мінеральних добрив призводить до підвищення вартості сільгосппродукції;
- невпинна урбанізація і масове небажання молоді переймати роботу старшого покоління на селі (при зростанні негативного ставлення до міграційних процесів) ставлять під сумнів перспективи існування багатьох фермерських господарств ЄС у довгостроковому періоді.

На тлі цього низка аграрних регіонів ЄС зіштовхуються з руйнівними наслідками зростаючої кліматичної нестабільності.

Україна з її чималим аграрним потенціалом, вочевидь, залишається незамінним джерелом продовольчої безпеки ЄС, як в контексті мінімізації негативних наслідків глобальних продовольчих криз для континенту, так і щодо забезпечення стратегічної автономії в аграрній сфері та зміцнення позицій ЄС на світовому ринку продовольчих товарів.

Україна є одним з найбільших виробників агро-харчової продукції в світі: в 2021 р. вона зібрала більше 100 млн т врожаю зернових і олійних культур. Українські чорноземи і кліматичні умови добре підходять для вирощування пшениці, кукурудзи, ячменю й інших культур. Надзвичайно розвиненим є також вітчизняне птахівництво: починаючи з 2012 р., Україна щорічно виробляє понад 1 млн т м'яса птиці і входить до топ 20 виробників цієї продукції у світі. При цьому очікувані кліматичні зміни навряд заподіють відчутний вплив на конкурентні переваги сільськогосподарського сектора України на міжнародних ринках.

У кризові періоди український експорт виступає стабілізуючим фактором для європейського ринку, який компенсує внутрішні дефіцити і забезпечує безперервний доступ до продуктів харчування. За рахунок конкурентної ціни, а також стабільності поставок на глобальний ринок, українська сільгосппродукція допомагає врівноважити ціни на продовольство та запобігти або пом'якшити наслідки більшості продовольчих криз [41].

2.5. Повоєнний розвиток торговельно-економічного співробітництва з ЄС

Війна на території України завдала серйозних руйнувань не лише інфраструктурі, але й економіці країни загалом. Повномасштабні бойові дії знищили або значно пошкодили промислові підприємства, транспортні мережі, енергетичні установки, а також житлові та соціальні об'єкти. У таких умовах постає надзвичайно важливе завдання – розроблення та впровадження стратегії відновлення економіки України після завершення війни, що стане фундаментом для подальшого розвитку країни на шляху приєднання до Європейського Союзу. Цей стратегічний курс потребує глибоких реформ і адаптації до європейських стандартів, що означає не лише відбудову, але й модернізацію економіки, яка здатна ефективно функціонувати в умовах сучасного глобального ринку [23].

Компонентами, які мають стати опорою структурних економічних змін, є:

- ***розвиток високотехнологічних кластерів;***

Розвиток високотехнологічних кластерів передбачає створення декількох виробничих холдингів, які мають тісно взаємодіяти з науковими установами задля впровадження у серійне виробництво результатів науково-дослідницьких та дослідницько-конструкторських робіт. Потенційними галузями співпраці з європейськими виробниками, є такі: авіаційна – серійне спільне виробництво важких транспортних літаків; космічна – спільне виробництво штучних супутників та конструювання ракет; проекти у сфері ОПК, спрямовані на спільне виробництво військової техніки за стандартами НАТО.

Важливе високотехнологічне завдання – створення повного виробничого циклу у атомній енергетиці, де Україна не має власної ланки виробництва палива для АЕС. Всі ці галузі мають досить потужні наукові школи та розробки, які можуть стати основою для створення високотехнологічних кластерів за участю іноземних партнерів.

Механізм долучення українських підприємств до європейських виробничих ланцюгів передбачає їх корпоратизацію, створення спільних підприємств, продаж або обмін акціями з європейськими підприємствами такого ж профілю.

Розвиток високотехнологічних проектів має супроводжуватися модернізацією українських виробничих потужностей за рахунок грантових та цільових позикових коштів.

- ***розвиток людського капіталу;***

Важливими для розвитку людського капіталу можуть бути такі інструменти, як спільні технологічні парки у різних сферах та бізнес-інкубатори. Крім того, розвиток людського потенціалу України супроводжуватиметься закордонним стажуванням та спільними міжнародними проектами в різноманітних сферах науки та освіти. Система розвитку людського капіталу має слугувати забезпеченню безперервного постачання висококваліфікованих працівників, знання та досвід яких відповідатиме вимогам швидкого розвитку сучасної економіки на високотехнологічних засадах і у такий спосіб сприяти підвищенню її конкурентоспроможності.

- ***розвиток енергетики та інфраструктури;***

Розвиток енергетики сприятиме зниженню вартості енергетичних ресурсів, як одного з ключових елементів виробничої собівартості в промисловості, с/г, торгівлі. Основним напрямком розвитку енергетики є нарощування питомої ваги дешевшої та виробленої з нетрадиційної сировини енергії у енергетичному балансі країни. Зміни, що відбулися у нормативно-правових актах 2022–2023 рр. сприяли запуску перших заводів з виробництва біометану та відкрили шлях для експорту цієї продукції. Цей новий напрям має значний потенціал у контексті диверсифікації енергетичних ресурсів та зменшення залежності від імпортованого природного газу [23].

Розвиток інфраструктури передбачає оновлення транспортної, енергетичної та житлово-комунальної інфраструктури і таким чином створення потужного попиту на матеріали, необхідні для створення нових елементів інфраструктури. Разом з тим, розвиток інфраструктури слугуватиме поліпшенню загальних логістичних умов ведення виробничого бізнесу в Україні.

Важливе завдання розвитку інфраструктури – **відновлення зношених фондів газо-транспортної системи України, яка по суті є елементом європейської мережі газопроводів**, а також відновлення високовольтних ліній електропередач, які потенційно можуть бути долучені до європейської електроенергетичної системи.

Для реалізації завдань у сфері розвитку енергетики та інфраструктурних проектів необхідна реалізація моделі державно/комунально-приватного партнерства, створення спільних підприємств, а також залучення цільового фінансування через механізми емісії облігацій центральною та місцевою владою. Крім того, можливе безпосереднє долучення ЄБРР та МФК. Європейська сторона в обов'язковому порядку має бути розпорядником або співрозпорядником залучених коштів.

- *розвиток АПК.*

Основним завданням розвитку сфери АПК є створення висококонкурентної сфери економіки, яка стане однією з базових сфер, де формуватиметься висока додана вартість, а також створюватиметься мультиплікативний ефект для розвитку суміжних галузей економіки (селекція, виробництво та обслуговування техніки, логістика, транспортування, тощо).

Можливі способи співпраці України з ЄС у сфері АПК включають:

1. передачу у концесію європейській стороні масив землі, який належить державі (біля 1 млн га.) для його обробки європейськими аграрними компаніями на умовах імплементації інтенсивних технологій у виробництві та переробці с/г продукції.
2. запуск ринку землі з можливістю надання права власності нерезидентам. - надання можливості придбати державні землі, що обробляються європейськими компаніями.
3. випуск низки цільових облігацій для реалізації проектів, спрямованих на підвищення якості с/г продукції для полегшення її доступу на ринки ЄС, а також проектів для локалізації виробництва необхідного обладнання і техніки, що використовується в с/г країн ЄС.

Основними завданнями в контексті подальшої економічно-торгівельної співпраці для України з ЄС є:

- формування середовища для розвитку конкурентоспроможних виробництв, а також створення умов для самореалізації людського капіталу в країні;
- модернізація державних активів з метою їх долучення до європейських виробничих ланцюгів;
- створення умов для стимулювання приватних інвестицій у розвиток високотехнологічного виробництва в Україні.

Для виконання цих завдань можуть бути вжиті наступні заходи:

1. Демонopolізація окремих сфер економіки. Антимонopolьна політика держави потребує змін через наявність високого рівня монopolізації таких сфер економіки України як енергетика, внутрішні авіаперевезення, зберігання с/г продукції, фіксований та мобільний зв'язок. Не вирішеною залишається низка питань, пов'язаних з функціонуванням природних монopolій, тощо.

2. Підтримка експорту. У підходах щодо підтримки експорту мають домінувати концепції, що передбачають сприяння підвищенню конкурентоспроможності товарів, вироблених всередині країни. У зв'язку з цим, першочерговою є підтримка високотехнологічних виробництв, що можуть мати перспективи на зовнішніх ринках, а також сприяти імпортозаміщенню.

3. Сприяння фінансуванню виробничих фондів. Для реалізації цього заходу держава може одночасно використовувати декілька інструментів. Це пошук ресурсів у співпраці з міжнародними банками та організаціями, зокрема, такими як ЄБРР, Фінансова корпорація та ін. Крім того, держава може виступати гарантом за кредитами, залучення яких передбачає нарощення виробничої активності і додаткових грошових надходжень у майбутньому. Такий підхід мінімізує ризики держави, пов'язані з нарощенням державного боргу, та відкриває можливості отримання кредитів на привабливих умовах.

4. Створення спільних європейсько-українських фінансових фондів.

Фінансова компанія спеціального призначення "Європейський фонд модернізації України", – яка співфінансуватиметься країнами-членами Європейського союзу, – буде визначати пріоритети індустриального відновлення України та здійснення їх цільового фінансування шляхом надання кредитів та грантів за рахунок власних ресурсів, а також шляхом сприяння залученню стратегічних інвесторів на умовах співфінансування проектів розвитку. Серед основних завдань "Європейського фонду модернізації України" також буде пошук варіантів включення українських виробників до європейських виробничих ланцюгів та проведення консультацій з представниками європейського бізнесу.

Для цільового використання залучених від ЄС коштів пропонується долучення до спільного україно-європейського комерційного банку, у акціонерному капіталі якого більша доля буде належати європейським партнерам. Також пропонується забезпечити призначення представників європейського істеблішменту на посади радників українських посадовців, відповідальних за використання європейських коштів. Безпосереднім пошуком підрядників для реалізації проектів за європейські кошти займатиметься проектний офіс "Європейського фонду модернізації України" спільно з представниками органів центральної та місцевої влади України [30].

ВИСНОВКИ

У сучасній науковій літературі сутність міжнародного торговельно-економічного співробітництва розглядається як комплекс взаємопов'язаних процесів, які базуються на розподілі праці і перетворенні національних ринків у єдиний світовий простір. Аналізуючи форми такої взаємодії, слід наголосити на поступовому ускладненні механізмів обміну не лише товарами та послугами, а й капіталами, технологіями та людськими ресурсами. Класична торгівля товарами передбачає експорт і імпорт фізичних продуктів, проте вже сьогодні дедалі більшого значення набуває торгівля послугами – транспортними, фінансовими, ІТ-рішеннями. Разом із цим інтенсифікується міжнародна кооперація виробництва, коли різні етапи створення кінцевого продукту виконуються в різних країнах, що дозволяє кожному учаснику спеціалізуватися на своїх конкурентних перевагах. Рух капіталів, виражений у прямому іноземному інвестуванні та фінансових потоках, стимулює модернізацію виробничих потужностей і впровадження новітніх стандартів у приймаючій країні. Не менш важливою є міжнародна трудова міграція, яка дозволяє вирішувати проблему дефіциту кваліфікованих кадрів у розвинених економіках і водночас створює для працівників джерело додаткового доходу. Валютно-кредитні відносини та науково-технічний обмін забезпечують регулювання фінансових потоків і поширення інновацій, які є запорукою довгострокового зростання. Усе це разом формує універсальний інструментарій, що дає змогу країнам максимально ефективно використовувати зовнішньоекономічні ресурси та підвищувати свій рівень конкурентоспроможності на глобальній арені.

Розгляд Європейського Союзу як унікального економічного об'єднання показує, що його успіх ґрунтується на чіткій інституційній побудові та наднаціональних принципах, які забезпечують вільне пересування товарів, капіталів, послуг і робочої сили. Структура ЄС включає низку ключових інститутів – Європейську Комісію, Раду ЄС, Європейський Парламент і Суд, – що координаційно формують політику спільного ринку. Сукупність принципів – супранаціональності, субсидіарності, солідарності та пропорційності – створює

рамки, за яких держави-члени поступово віддають окремі атрибути свого суверенітету в обмін на гарантований доступ до масштабних ринків та фінансових інструментів. Принцип супранаціональності дозволяє ЄС ухвалювати регуляторні акти, обов'язкові для всіх членів, а принцип субсидіарності гарантує, що рішення приймаються на тому рівні, де вони будуть найбільш ефективними. Такі інституційні механізми активізують процес гармонізації стандартів, технічного регулювання та сертифікації, що суттєво знижує торговельні бар'єри всередині єдиного ринку. А в довгостроковій перспективі це забезпечує економічне вирівнювання країн-членів і стимулює інноваційний розвиток.

Правові засади торговельно-економічної взаємодії України й ЄС базуються на Угоді про асоціацію та створеній на її основі глибокій і всеохоплюючій зоні вільної торгівлі. Ці документи заклали фундамент для поступового зняття митних бар'єрів, гармонізації законодавства із загальноєвропейським *acquis communautaire* та встановлення чітких інституційних механізмів контролю й моніторингу. Основна правова новація – визначення механізмів позитивної й негативної *conditionality*, які дозволяють ЄС стимулювати адаптацію українського законодавства шляхом надання технічної й фінансової допомоги в обмін на реформи або ж, навпаки, призупиняти окремі програми в разі невиконання зобов'язань. Крім того, Угода про асоціацію передбачає регулярні засідання Спільної комісії, Ради асоціації та Парламентського комітету, що забезпечує більш прозору й прогнозовану політичну взаємодію. Аналіз правових основ свідчить, що нинішній рівень імплементації норм EU *acquis* в Україні потребує подальшого посилення координації між центральними органами влади, створення ефективних антикорупційних інститутів та вдосконалення судової системи для гарантування верховенства права й захисту інтересів інвесторів.

Оцінка сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності України свідчить про збереження активної орієнтації на ринки Європейського Союзу, який залишається основним торговельно-економічним партнером. Незважаючи на спричинені пандемією та військовою агресією коливання обсягів торгівлі, частка експорту до країн ЄС тримається на рівні понад 50 %. Водночас структура

зовнішньої торгівлі демонструє виразний дисбаланс: лівова частка експорту припадає на сировинні товари (зернові культури, продукція металургії, харчові олії), тоді як імпорт формується за рахунок високотехнологічних машин і обладнання, комплектуючих та енергоресурсів. Така залежність від низькомаржинального експорту обмежує здатність формувати додану вартість всередині країни й стримує зростання валютних надходжень. Торговельне сальдо традиційно залишається негативним, і для його поліпшення необхідні структурні зміни в економіці, спрямовані на заохочення переробки сировини та розширення експорту готової продукції з високою часткою доданої вартості. Після повномасштабного вторгнення РФ критичною стала диверсифікація зовнішньоторговельних зв'язків та розвиток альтернативних експортерів, проте ЄС залишається напрямком із найбільшою можливістю надання фінансово-технологічної підтримки.

Аналіз товарних груп у двосторонній торгівлі з ЄС вказує, що серед експортних позицій зростання демонструють насамперед агропромислові товари з високим попитом на світових ринках, а також товари хімічної промисловості. Водночас частка машинобудівної продукції залишається незначною, що відображає недостатній рівень локалізації виробництва та низький рівень технологічного переоснащення підприємств. Імпорт же зосереджений на транспортному обладнанні, устаткуванні для енергетики й промислових гілок із високим ступенем автоматизації. Така товарна структура означає, що країна імпортує технології, необхідні для модернізації, але не генерує експорт подібної техніки. У контексті розвитку двосторонніх відносин важливо стимулювати інвестиції в галузеві кластери, що можуть виробляти конкурентоспроможну продукцію машинобудування, промислової електроніки та інженерних систем, а також розвивати механізми підтримки експортерів готових виробів через гарантійні фонди й лінії кредитування під низькі відсотки.

Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій в Україні показує, що, хоч загальний тренд був негативним через пандемію та війну, в довгостроковій перспективі іноземні інвестори, зокрема з ЄС, цікавляться проєктами в сфері

агроіндустрії, відновлюваної енергетики та цифрових технологій. Водночас інвестиційна активність стримується нормативно-правовою невизначеністю, високим рівнем бюрократії та недостатнім захистом прав інвесторів. Для підвищення привабливості ринку слід удосконалити систему судового захисту, запровадити гарантії повернення капіталу у воєнний час і створити прозору електронну платформу для реєстрації земельних угод та інвестиційних контрактів. Лише за умов стабільного інституційного середовища можна розраховувати на збільшення надходжень ПП та їх концентрацію в інноваційних та високододаваних сегментах економіки.

Напрями вдосконалення торговельно-економічних відносин мають базуватися на чіткому поєднанні макроекономічної стабілізації, юридичної гармонізації з *acquis* ЄС та стимулювання приватно-державного партнерства. Необхідно прискорити імплементацію митної реформи, впровадити автоматизовані системи контролю на кордоні, знизити ненавмисні торгові бар'єри та скоротити процедури оформлення вантажів. Паралельно державні програми мають надавати гранти й часткові компенсації витрат на сертифікацію за європейськими стандартами, а також запускати спеціалізовані промислові парки з низькими податковими ставками для секторів із високим потенціалом експорту. Удосконалення логістичної інфраструктури, зокрема портових і транспортних коридорів, дозволить скоротити час доставки й зменшити витрати експортерів.

Повоєнний розвиток співробітництва з ЄС буде визначатися здатністю України одночасно відновити базові галузі економіки та інтегруватися в європейські ланцюги вартості. Важливо запровадити окремі «воєнні» гарантійні механізми для інвесторів, щоб вони могли брати участь у проєктах відбудови житлової, промислової та транспортної інфраструктури. Спільні проєктні фонди, створені за підтримки Єврокомісії та ЄІБ, мають стати каталізаторами масштабних інвестицій у реконструкцію шляхів, мостів, енергетичних мереж. Паралельно необхідно зберегти фокус на довгострокових реформах у сфері державного управління, антикорупції та судової реформи, що заклали б основу для стійкого соціально-економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицяк І. Диференційована європейська інтеграція: аналіз концепцій, підходів та інструментів. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 1. С. 203–216.
2. Пономарьов О. С. Світова торгівля в системі міжнародних економічних відносин: текст лекцій. Харків: НТУ "ХПІ", 2008. 28 с.
3. Грицяк І. А. Інтеграція європейська: *Енциклопедія державного управління*. К.: НАДУ, 2011. Т. 7. 764 с.
4. Європейський Союз: загальна інформація, організаційна структура, правова система: словник-довідник / уклад. Кононенко Ю. С., Лубко І. М. Черкаси, 2019. 290 с.
5. Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Progressive research in the modern world. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2023. Pp. 21-27. URL: <https://sciconf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-researchin-the-modern-world-1-3-02-2023-boston-ssha-arhiv/> (accessed: 02.04.2025)
6. Договір про заснування Європейської Спільноти: станом на 30.03.2010. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 03.04.2025)
7. Договір про Європейський Союз. Консолідована версія в редакції Лісабонського договору. Верховна Рада України. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2010. 403 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 03.04.2025)
8. Корнієнко, В. О. Україна в Європі і світі: електронний навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2018.
9. Буроменський. М. В. Міжнародне право. *Український юридичний портал «Радник»*. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/mishnarod-pravo/45-byromensk/739-s-2----.html> (дата звернення: 03.04.2025)

10. Treaty on European Union : 29 July 1992. EUR-lex. *Official Journal of the European Communities*. С 191. Р. 1–110. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11992M%2FTXT> (accessed on: 03.04.2025)
11. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки, завдання та перспективи: аналітична записка. Київ: НІСД, 2014. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/pidpisannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrainoyu-ta-es-naslidki> (дата звернення: 04.04.2025)
12. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО: інтеграційні перспективи України: аналітичне дослідження / В.Р.Сіденко, Г.М.Немиря, Г.М.Перепелиця; за наук. ред. І. І. Жовква. Київ: ІЄАС, 2007. 84 с.
13. Копенгагенські критерії. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Копенгагенські_критерії#cite_note-oecdcc-1 (дата звернення: 04.04.2025)
14. Analytical report on Ukraine's alignment with the EU acquis. Brussels: European Commission, 2023. SWD(2023) 30 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-ukraines-alignment-eu-acquis_en (accessed: 04.04.2025)
15. Східне партнерство. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (дата звернення: 05.04.2025)
16. Ramses A. Wessel. The EU Solution to Deal with the Dutch Referendum Result on the EU-Ukraine Association Agreement. *European Papers*. Vol. 1, 2016, No 3, pp. 1305-1309. URL: <http://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/eu-solution-deal-dutch-referendum-result-on-the-eu-ukraine-association-agreement> (accessed: 05.04.2025)
17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: від 27.06.2014 р. № 984_011. Верховна

- Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 05.04.2025)
- 18.Трегуб О. І. Теоретичні засади європейської інтеграції. *Грані*. 2013. № 9. С. 148–153.
 19. Лісабонський договір. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лісабонська_угода (дата звернення: 04.04.2025)
 - 20.Мазур В. І., Бондар. С. М Вплив розширення ЄС на євроінтеграційні процеси, *Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 6(3). С. 108–111.
 - 21.The expected impact of the EU-Ukraine Association Agreement / by Kravchuk A., Popovych Z., Knottnerus R., van Heijningen D., Nick Buxton. Amsterdam, Brussels, Kiev: Transnational Institute; Rosa-Luxemburg-Stiftung; Center of Social and Labor Research, 2016. 20 p. URL: <https://surl.li/kdrtvm> (accessed: 06.04.2025)
 22. Євро регіони. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Єврорегіон#Джерела> (дата звернення: 06.04.2025)
 - 23.World trade in goods. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=World_trade_in_goods#Source_data_for_tables.2C_figures_and_maps_.28MS_Excel.29 (accessed: 14.04.2025)
 - 24.International trade in goods by enterprise size. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods_by_enterprise_size (accessed: 07.04.2025)
 - 25.Розширення Європейського Союзу. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1%88%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83?.com (дата звернення: 07.04.2025)

26. Федоришина О. О. Проблеми інтеграції України до європейського союзу. *Ефективна економіка*. № 4. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1103> (дата звернення: 07.04.2025)
27. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2024 року: аналітична записка. Київ: НІСД, 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku> (дата звернення: 20.04.2025)
28. Global goods trade on track for gradual recovery despite lingering downside risks. WTO News. 2024. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news24_e/stat_10oct24_e.htm (accessed: 16.04.2025).
29. Статистика щодо цін на м'які сорти пшениці за лютий – грудень 2023 року. Світовий банк. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/CMO-Historical-Data-Monthly.xlsx> (дата звернення: 14.04.2025)
30. Калашник П. Експортери не повернули в Україну близько \$8 млрд валютної виручки. НБУ готує «адекватні заходи». *Forbes*. 2023. URL: <https://forbes.ua/news/eksporteri-ne-povernuli-v-ukrainu-blizko-8-mlrd-...>
31. UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/> (accessed: 14.04.2025)
32. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#1> (дата звернення: 11.05.2025)
33. Кисляк Р. Як іноземні мільярдери вкладаються в Україну під час війни і що буде далі. *Delo.ua*. 2025. URL: <https://delo.ua/economy/yak-inozemni-milyarderiy-vkladayutsya-v-ukrayinu-pid-cas-viini-i-shho-bude-dali-441828/> (дата звернення: 10.05.2025)

34. Adam M. Mycyk. Ukraine 101: What international investors should know. URL: <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2025/may/23/ukraine-101---what-international-investors-should-know>. (accessed: 01.05.2025).
35. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Імпортозалежність економіки України: проблеми та шляхи вирішення. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». 2020. Т. 1(13). С. 23–32.
36. Мотузка О., Скиба Г. Напрями та інструменти розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія «Економічні науки». 2023. № 4. С. 252–258.
37. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / Бетлій О., Риженков М., Кравчук К. та ін. Київ: Альфа-ПК, 2014. 140 с.
38. Охріменко Я. Вільна торгівля між Україною та ЄС: перспективи та виклики. *Центр економічної стратегії*. 2023. URL: <https://ces.org.ua/ukraine-eu-market-challenges/> (дата звернення: 09.05.2025)
39. Савченко М. В., Степанюк В. Л. Залучення іноземних інвестицій в економіку України: тенденції, проблеми та перспективи повоєнного відновлення. *ACTUAL PROBLEMS OF ECONOMICS*. 2024. № 6 (276).
40. Яценко О. О. Визначення перспективних напрямів диверсифікації експорту України. *Збірник наукових праць ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*. 2020. № 21. С. 281–292.
41. «Стратегічні орієнтири поглиблення торговельно-економічних відносин України з країнами Європейського Союзу в умовах набуття Україною офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС» / за ред.: Гужва І., Іванов Є. Київ: ДНДІ ІМЕ, 2025. 194 с.
42. Войтович Л. М., Федик М. В. Стратегія повоєнного відновлення економіки України в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65.
43. Ємець В. В. Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: загальні аспекти. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 7-8. С. 51-56.

ДОДАТКИ

Таблиця А1 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. у вартісному вимірі, *млн дол. США*

Код та найменування	2023				2024				Зміни до попереднього періоду		
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт
Всього	99 414	35 958	63 456	-27 497	112 267	41 589	70 679	-29 090	13%	16%	11%
1–24 Продовольчі товари та с/г продукція	28 796	21 846	6 950	14 896	32 347	24 607	7 639	16 968	12%	13%	10%
25–26 Мінеральні продукти	2 233	1 963	270	1 693	3 423	3 159	264	2 895	53%	61%	-2%
27 Паливно-енергетичні товари	10 729	391	10 338	-9 947	9 099	201	8 898	-8 696	-15%	-49%	-14%
28–40 Продукція хімічної промисловості, каучук	12 184	1 145	11 039	-9 894	12 948	1 204	11 744	-10 541	6%	5%	6%
41–43 Шкіросировина, хутро та вироби з них	336	78	258	-180	352	100	252	-152	5%	28%	-2%
44–49 Деревина та целюлозно-паперові вироби	2 726	1 713	1 014	699	2 846	1 700	1 146	554	4%	-1%	13%
50–67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	3 287	407	2 880	-2 474	3 606	748	2 857	-2 109	10%	84%	-1%
68–70 Вироби із каміння, скла, кераміка	982	293	689	-396	1 046	324	722	-398	7%	11%	5%
72–83 Метали та вироби з них	7 246	3 888	3 357	531	8 304	4 444	3 860	583	15%	14%	15%
84–90 Машини, устаткування та транспорт	22 670	2 852	19 818	-16 966	28 445	3 459	24 986	-21 527	25%	21%	26%
Інші товари	8 225	1 383	6 842	-5 459	9 951	1 642	8 309	-6 666	21%	19%	21%

Джерело: складено за даними Держмитслужби [27].

Таблиця А2 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. у фізичному вимірі, тис. тонн

Код та найменування	2023				2024				Зміни до попереднього періоду (%)		
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт
Всього	126 642	99 867	26 776	73 091	159 873	131 062	28 810	102 252	26%	31%	8%
1-24 Продовольчі товари та продукція сільського господарства	70 333	67 239	3 094	64 146	81 296	78 237	3 059	75 179	16%	16%	-1%
25-26 Мінеральні продукти	22 489	20 862	1 627	19 234	41 649	39 873	1 776	38 097	85%	91%	9%
27 Паливно-енергетичні товари	11 613	855	10 759	-9 904	11 818	556	11 263	-10 707	2%	-35%	5%
28-40 Продукція хімічної промисловості, каучук	5 905	447	5 458	-5 012	6 837	435	6 401	-5 966	16%	-3%	17%
41-43 Шкіросировина, хутро, та вироби з них	40	9	31	-22	38	9	29	-20	-5%	1%	-7%
44-49 Деревина та целюлозно-паперові вироби	4 614	3 746	868	2 879	4 685	3 670	1 016	2 654	2%	-2%	17%
50-67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	531	49	482	-434	525	63	463	-400	-1%	29%	-4%
68-70 Вироби із каміння, скла, кераміка	1 187	501	687	-186	1 318	627	691	-63	11%	25.2%	1%
72-83 Метали та вироби з них	6 915	5 322	1 593	3 729	8 423	6 580	1 843	4 736	22%	24%	16%
84-90 Машини, устаткування та транспорт	2 259	326	1 933	-1 606	2 388	403	1 985	-1 582	6%	23%	3%
Інші товари	756	511	244	267	896	610	286	324	19%	19%	17%

Джерело: складено за даними Держмитслужби [27].

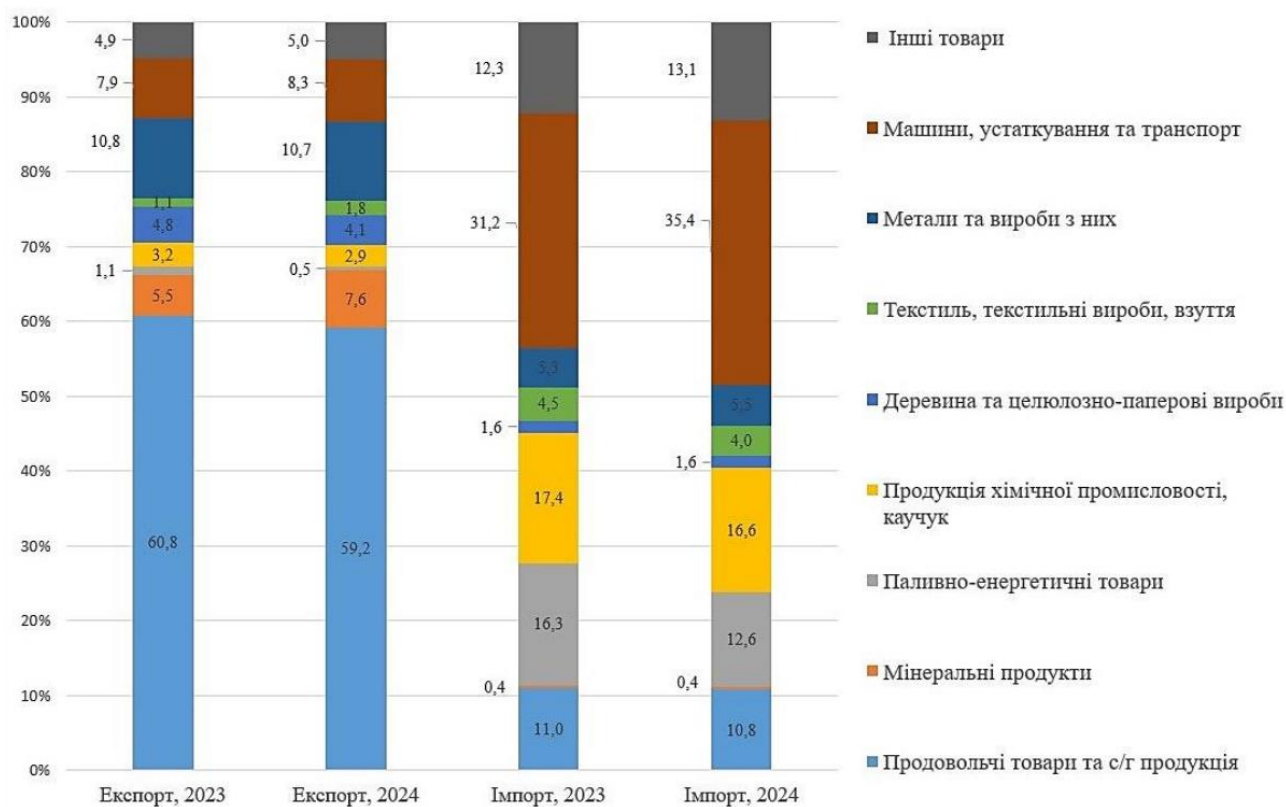

Рисунок А3 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. (вартісні обсяги), %

Джерело: складено за даними Держмитслужби [27].